

გუსტავ რადბრუხი

ვოლფგანგ ფრიდმანი*

თამარ ჯანიკაშვილისა** და
ლაშა ლურსმანაშვილის*** თარგმანი

ჯერ კიდევ უკანასკნელი მსოფლიო ომის მიწურულს, მისი დამთავრებიდან დიდი ხანი არ იქნებოდა გასული, გუსტავ რადბრუხის სახელი და შრომები პრაქტიკულად უცნობი იყო ანგლო-ამერიკული იურიდიული წრეებისთვის. 1939 წელს როსკო პაუნდმა თავის ენციკლოპედიურ კვლევაში, სახელწოდებით – „იურისპრუდენციის ორმოცდაათი წელიწადი“,¹ მოკლედ აღწერა რადბრუხის სამართლის ფილოსოფია „არა-იდეალიზმის“ შესახებ მისი სექციის კონტექსტში. უკვე 1944 წელს, ანტონ ჰერმან ხრუსტმა² შემოგვთავაზა რადბრუხის სამართლის ფილოსოფიის შთამბეჭდავი ანალიზი, დაახლოებით ამავე დროს კი, ატლანტის ოკეანის გაღმა, მეორე მხარეს, „სამართლის თეორიის“ ჩემ პირველ გამოცემაში, გუსტავ რადბრუხი უკვე შედიოდა სამართლის მნიშვნელოვანი ფილოსოფოსების მიმოხილვაში. მინდა ვაღიარო ჩემი ღრმა მოწინება და პატივისცემა რადბრუხის მთავარი ნაშრომის მიმართ, მასთან განუზომელ ვალში ვარ.³

* სამართლის პროფესორი, კოლუმბიის უნივერსიტეტი. ავტორი ნაშრომისა: *Legal Theory* (4th ed. 1960). ავტორი განუზომელ ვალშია და გულთაღ მადლობას უხდის პროფესორ კან ფროინდს გამოთქმული უამრავი სასარგებლო რჩევისა და კომენტარის გამო.

** ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა მაგისტრი, დოქტორანტი (თსუ), კავკასიის უნივერსიტეტის ლექტორი.

*** სამართლის ბაკალავრი, მაგისტრანტი (ლუნიდის უნივერსიტეტი).

¹ იხ., Pound, *Fifty Years of Jurisprudence*, 51 HARV. L. REV. 444 at 454 (1938).

² Chroust, *The Philosophy of Law of Gustav Radbruch*, 53 PHILOSOPHICAL' REV. 23 (1944).

³ Radbruch, *GRUNDZUEGE DER RECHTSPHILOSOPHIE* (3d ed. 1932).

მას შემდეგ, რაც რადბრუხი 1949 წელს სამოცდათერთმეტი წლის ასაკში გარდაიცვალა, დრამატული და მისასალმებელი ცვლილებები მოხდა. იგი მხოლოდ დომინანტურ ფიგურად კი არ დარჩენილა ომის შემდგომ კონტინენტურ და განსაკუთრებით კი, გერმანულ სამართლის ფილოსოფიაში, არამედ მის შრომებსა და შეხედულებებს, როგორც დიდ ბრიტანეთში, ასევე, შეერთებულ შტატებში, ისეთი წამყვანი იურისტები განიხილავდნენ, როგორებიც იყვნენ, მაგალითად, პროფესორები – ჰარტი და კემპბელი გაერთიანებული სამეფოდან, ხოლო პროფესორები – ფულერი და პეტერსონი შეერთებული შტატებიდან. რადბრუხის ნაშრომი, სახელწოდებით, *Rechtsphilosophie*, ინგლისელი მკითხველისათვის ჯერ კიდევ 1950 წელს გახდა ხელმისაწვდომი, ხოლო ამ ყოველივეს, სამართლის ფილოსოფიის მეოცე საუკუნის სერიის ფარგლებში მისი მნიშვნელოვანი შრომის თარგმნას უნდა ვუმაღლოდეთ.⁴

რადბრუხის წვლილის მუდმივი სიცოცხლისუნარიანობა უკვდავყოფილია იმ ადგილით, რომელსაც, ის პროფესორების – ჰარტისა⁵ და ფულერის⁶ ბოლოდროინდელ დისკუსიებში იკავებდა. ეს შთამბეჭდავი ტრანსფორმაცია, ნათელია, ნამდვილად ვერ მიეწერება სამართლის ფილოსოფიაში რადბრუხის შრომის მოკრძალებულ მოცულობას – რომელიც, ამ თვალსაზრისით, სრულებითაც არ შეიძლება შედარდეს, მაგალითად, მის თანამედროვე დელ ვეკიოსთან – ამას ვერც მისი სტილის მარტივ და კლასიკურ სილამაზეს დავაბრალებთ, რომლის ფაქიზი სულის სრულყოფილად ასახვა საუკეთესო ინგლისურ თარგმანსაც კი არასრულყოფილად ხელენიფება. ალბათ, უფრო მეტიც, ეს, როგორც ასეთი, მისი ინტელექტუალური წვლილის სიდიადეც როდია, რომელმაც, ხანგრძლივი და სავალალო დაგვიანების შემდეგ, გარკვეული

⁴ THE LEGAL PHILOSOPHIES OF LASK, RADBRUCH AND DABIN (Wilk transl. 1950).

⁵ Hart, Positivism and the Separation of Law and Morals, 71 HARV. L. REV. 593 (1958).

⁶ Fuller, Positivism and Fidelity to Law-A Reply to Professor Hart, 71 HARV. L. REV. 630 (1958).

ბალანსი აღადგინა კელზენის სკოლის ფორმალური ნეოკანტიანიზმის მიმართ, თითქმის ექსკლუზიურ ანგლო-ამერიკულ მიკერძოებასა და ღირებულებების სამართლის ფილოსოფიას შორის, რაც, თავის მხრივ, ასევე, რადბრუხისათვისაც მნიშვნელოვანი ორჭოფობის საგანი იყო. მჯერა, რომ რადბრუხის გარდაცვალების შემდგომი გავლენის ძირითადი მიზეზი არის ფილოსოფიის კავშირი მის ცხოვრებასა და პიროვნებას შორის. ალბათ, თანამედროვეებმა გააანალიზეს პლატონის „*რესპუბლიკიდან*“ მის „*კანონებზე*“ გადასვლა, პლატონის პირადი გამოცდილების, ამ უკანასკნელის ჟამს ათენის დემოკრატიისა და ასევე, სიცილიის ტირანთან მის ურთიერთკავშირში, სადაც გარკვეული დროის განმავლობაში, პოლიტიკური მრჩეველის რანგში მსახურობდა. თუმცა კი ჩვენთვის პლატონი, როგორც ადამიანი, შორეულ წარსულში ცხოვრობს, იგი მართლაც ლეგენდარული ფიგურაა. რადბრუხი ჩვენი დროის შვილი და მოაზროვნეა, დაბადებული 1878 წელს, გერმანიაში, ერთ დროს ეროვნული სიამაყით აღვსილი, მზარდი ძალითა და კეთილდღეობით, როგორც ჩანს უსაფრთხოებითაც, რამაც დაახლოებით, მშვიდობის თითქმის ნახევარი საუკუნე გასტანა და 1914 წელს მიიღია; რადბრუხი ორი მნიშვნელოვანი კატასტროფის მომსწრე გახლდათ, დღესდღეობით პირველი და მეორე მსოფლიო ომების სახელით ცნობილი კატასტროფებისა; იცხოვრა ყველა იმ სოციალური, პოლიტიკური თუ ინტელექტუალური რევოლუციის დროს, რაც ამ კატაკლიზმებს თან ახლდა. საკუთარი სიცოცხლის ბოლო ოთხი წლის – ასეთი ხანმოკლე, მაგრამ განუზომლად მნიშვნელოვანი პერიოდის განმავლობაში – მან კეთილშობილური და გამორჩეული როლი ითამაშა რიგ მცდელობებში, დახმარებოდა გერმანიას საყრდენის მოძიებასა და ნაცისტების ფიასკოს ნანგრევებიდან ღირებულებების ახალი სქემის დაფუძნებაში.

რადბრუხის შრომაში, რის მიგნებასაც სამართლის სხვა ვერცერთი ფილოსოფოსის⁷ ნაშრომში შეძლებთ, აღმოაჩენთ, რომ

⁷ ალბათ, პეტრაჟიუცკის გამოკლებით, რომელმაც საკუთარი სიცოცხლე 1931 წელს მარშალ პილსუდსკის რეჟიმის დროს დაასრულა.

სიცოცხლე და ფილოსოფია მუდმივ თანაქმედებაში იმყოფება. ცდილობდა რა საკუთარი ინტელექტუალური შეხედულებების თავისივე მოქმედებებისათვის შესატყვისებას, მისი ცხოვრების ხისტ და ხშირად მსხვერევად გამოცდილებას, როგორც ჯარისკაცის, როგორც პოლიტიკოსის, როგორც ადმინისტრატორისა და მეცნიერის გამოცდილებას, მუდმივად ჰქონდა გავლენა მისი ფილოსოფიის განვითარებაზე – რომელიც არასოდეს ყოფილა დასრულებული, სტატიკური და ბოლოს, მაინც, კითხვის ნიშნით დასრულდა. იგი ჩვენი დროისა და თაობის პირმოა; ვინაიდან იგი იტანჯა, დიდი სიმამაცით გაუძლო, გადაიტანა და უმეტეს ჩვენგანზეც უფრო მეტი იხილა, მათ შორის, მსოფლიო ომები და აგონიები, რომლებმაც მოსპო 1914 წლამდე პერიოდის მოჩვენებითი უსაფრთხოება და ახლაც, ყოველთვის კატასტროფის წინაშეა, მისი შრომები ჩვენთვის გაცილებით უფრო მეტს ნიშნავს, ვიდრე, მაგალითად, სამართლის ძალიან ბევრი სხვა ფილოსოფოსის შრომები, რომელთა მონაგარი შესაძლოა უფრო დიდიცაა და ინტელექტუალური მედეგობით მეტადაც კი გამოირჩევა. სწორედ ამ მიზეზის გამო, რადბრუხის ცხოვრებაზე გარკვეული წარმოდგენის ქონა არა მხოლოდ ბიოგრაფის საქმე, არამედ საკვანძო გასაღებია სამართლის მისეული ფილოსოფიის შემეცნებისთვის, რადგანაც მთელი ცხოვრება, რაც რადბრუხმა განვლო, იმ დაძაბულობებს ასახავს, რითიც ჩვენი დასავლური ცივილიზაცია ხასიათდება; გარდა ამისა, მისი ცხოვრება გვიჩვენებს ინდივიდის მცდელობას, იაფფასიანი კომპრომისებისა და საკუთარი თავის გაბითურების გარეშე, შეძლოს საკუთარი თავის რეალიზება.

რადბრუხის განვლილ ცხოვრებაზე დაკვირვებისას, იკითხება დაძაბულობა ბურჟუაზიულ პროფესორსა და თავდადებულ ჰუმანიტარ და სოციალურ რეფორმატორს შორის, ერთი მხრივ, გლეხთა და ვაჭართა თაობების შთამომავალი, რომელმაც საკუთარი უნარებისა და განსაცვიფრებელი ჯაფის წყალობით შესაშურ აკადემიურ მდგომარეობას მიაღწია და შეეძლო უსაფრთხოდ და დაფასებულად ეცხოვრა გერმანიის ძველ საუნივერსიტეტო ქალაქებში, ხოლო მეორე მხრივ, იგივე რადბრუხი, რომელიც

სოციალისტურ მოძრაობას შეუერთდა და მუშათა მთავარი პარტიის აქტიური და გამორჩეული წევრი გახდა.

ამავდროულად, ზემოხსენებულს მჭიდროდ უკავშირდებოდა კიდევ ერთი დაძაბულობა მოაზროვნე, შემოქმედებით პიროვნებასა და მოქმედ, ცხოვრებაში ხილულ პიროვნებას შორის. აკადემიური წვრთნისა და მისკენ მიდრეკილების, ასევე, მასწავლებლისა და მეცნიერის შთამბეჭდავი ინტელექტუალური ტალანტის არცთუ ისე ხშირი კომბინაციის წყალობით, რადბრუხი დაჟინებით მიისწრაფვოდა აკადემიური ცხოვრებისაკენ. თუმცა მოვალეობის შეგრძნებამ და ერთგულებამ – ქვეყნის, ჩაგრულთა და ჰუმანიზმის მიმართ – რადბრუხი იძულებული გახდა, აქტიურ პოლიტიკურ ცხოვრებას მიჰყოლოდა და ამასთან, სახელმწიფო თანამდებობაც დაეკავებინა. 1921 წლიდან 1923 წლამდე იუსტიციის რაიხსმინისტრის თანამდებობის ორი ვადით დაკავება მისი პოლიტიკური კარიერის კულმინაცია იყო. ეს მაღალი თანამდებობა რადბრუხმა პირველად, შედარებით ახალგაზრდამ, დაახლოებით 43 წლისამ დაიკავა, ვინაიდან, ძალიან დიდი ხნის განმავლობაში, სოციალურ-დემოკრატიულ პარტიაში ერთადერთი გამორჩეული იურისტი გახლდათ რაიხსტაგის ფარგლებში, ასევე, ერთადერთი ადამიანიც, ვისაც იუსტიციის სამინისტროს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო დავალებების ჯეროვნად გაძღოლა და მათთვის თავის გართმევა საუცხოოდ გამოსდიოდა. მაგრამ რადბრუხის ცხოვრების ყველაზე საამაყო მომენტი რამდენიმე საათისაგან შემდგარი აგონიური ეპიზოდია, როდესაც 1920 წელს მომხდარ ამბავში იგი დაინტერესებული პირის ამპლუაში შეხვდა. აღშფოთებულ და აჯანყებულ მუშებს ქალაქ კილიდან, საქმე კი მუშათა გარკვეულ პრობლემას შეეხებოდა, მეტად უდრეკ და მტკიცედ განწყობილ მემარჯვენე „კაპ-პუტჩის“ ახლახან დამარცხებულ რეაქციონერებს და სწორედ რადბრუხი იყო ის, ვინც მოახერხა, შეძლო და არ დაუშვა აღშფოთებული და ემოციამოზღვავებული ბრბოს მიერ ასობით შეპყრობილი კაპისტის ლინჩის წესით გასამართლება. ინდივიდუალური სამოქალაქო სიამაყის ეს აქტი – უფრო მეტად რთულია, ვიდრე ომის დროს გამორჩენილი სიგულადე, რომელსაც ამხანაგობის

მტკიცე ჯაჭვი და უმრავლესობის მხარდაჭერა უმაგრებს ზურგს – ღრმა შინაგანი კმაყოფილების საკითხი იყო ადამიანისთვის, ვისმა გულისხმიერებამ, ძალადობისადმი მკვეთრად გამოხატულმა მიუღებლობამ და უფრო მეტიც, მისმა თავმდაბლობამ, მას ინსტიტუტური ზიზღი ჩაუნერგა უმართავი, მჩაგვრელი ბრბოსა და საჯარო ძალადობის მიმართ. ცოტა ხნის წინ რადბრუხმა, სოციალისტმა, პაციფისტმა და ძალადობრივი ეროვნული გრძნობების მოძულემ, თავი ვალდებულად ჩათვალა, ოცდაათი წლის ასაკში ფრონტის ხაზზე წასულიყო პირველ მსოფლიო ომში, რიგით ჯარისკაცად, ვინაიდან, მას რიგითი ჯარისკაცების ბედისა და სატანჯველის გაზიარება ეწადა, რომელთა კეთილდღეობის მოხვეჭისთვისაც იგი მუხლჩაუხრელად იღწვოდა.⁸

ალბათ, ისტორიის ვერდიქტი იქნება ის, რომ რადბურხი ბევრად უფრო წარმატებული მასწავლებელი და მეცნიერი იყო, ვიდრე აქტიური პოლიტიკოსი. იუსტიციის რაიხსმინისტრის თანამდებობაზე ყოფნის პერიოდი ერთობ ცოტა იყო, სისათუთითა და სასოებით დაწყებული საკანონმდებლო ღონისძიებათა რეფორმების ბოლომდე მიყვანა რომ გამოსვლოდა, განსაკუთრებით კი გერმანიის ახალი სისხლის სამართლის კოდექსის მისეული პროექტი – რომელიც კვლავაც პროექტად რჩება. მიუხედავად ამისა, როგორც არ უნდა ვნანობდეთ ამას, უნდა აღინიშნოს, რომ ჭეშმარიტად წარმატებულ პოლიტიკურ ლიდერებს ოდითგანვე ჰქონდათ შესისხლბორცებული შეუბრალებლობა ან ცბიერება, ზოგჯერ კი – ორივე. ცბიერება, ვერაგობა და შეუბრალებლობა, – ეს თვისებები უცხო იყო რადბრუხის ბუნებისთვის; საკუთარი ღრმა სოციალისტური რწმენა როგორმე როგორც სამართლიანობისა და კანონიერების მისეულ შეგრძნებასთან, ისე ძალადობისა და სისასტიკის მიმართ საკუთარ სიძულვილთან უნდა შეესატყვისებინა. შინაგანი ბრძოლა ობიექტურობასა და პირად მიჯაჭვულობას შორის იმ შეხედულებათა

⁸რადბრუხის ფიქრები და გრძნობები გასაოცრადაა გადმოცემული თავისი პატარა ქალიშვილისთვის საომარი მოქმედებების დროს, სანგრებში ყოფნისას მიწერილ წერილებში. ხელახლა დაიბეჭდა: RADBRUCH, DER INNERE WEG, AUFRISS MEINES LEBENS 115 (1957).

მიმართ, რისიც მას ჭეშმარიტად სწამდა, რა თქმა უნდა, ერთ-ერთი მუდმივი პრობლემაა, რომლის წინაშეც პირისპირ აღმოჩნდება ხოლმე კეთილშობილური მორალური კომპასის მქონე ადამიანი – განსაკუთრებით კი იურისტი – რომელიც აქტიურ პოლიტიკურ თანამდებობაზე სამუშაოდ არის მინიჭებული, ხოლო ამ დაძაბულობამ, როგორც ამას ვიხილავთ, ღრმად ჰპოვა ასახვა სამართლის რადბრუხისეულ ფილოსოფიაზე.

რადბრუხში დაძაბულობას, ასევე, მის არტისტულ და ინტელექტუალურ ტემპერამენტს შორისაც ჰქონდა ადგილი. ეს ადამიანი, ვინც შეიძლება არცთუ წარუმატებელი პოეტი გამხდარიყო და ვინც სიღრმისეულ მონიწებასა და დაფასებას იჩენდა სახვითი ხელოვნების მიმართ, და მას, რომელსაც, ცხოვრების შემდგომ, უფრო გვიან ეტაპზე, მუსიკისადმი სიყვარული გაუღვივდა – მრავალ ასპექტში გამოირჩეოდა არსებითად შემოქმედებითი, გოეთესეული მიდგომით სამყაროს მიმართ, ხასიათდებოდა სამყაროს, როგორც სტრუქტურის, ინტუიციურად შეცნობით, რომლის კომპონენტებიც, თუმცა დღენიადაგ, სამარადჟამო დაძაბულობასა და მოძრაობაში იმყოფება, საბოლოო ჯამში, იმ შორეულ წერტილში ერთიანდება, სადაც განუმეორებელი სილამაზისა და სიდიადის უბადლო სისტემად იქმნება. მაგრამ, როგორც ინტელექტუალი, რადბრუხი უეჭველად კანტის მემკვიდრე გახლდათ. ყველა ნეოკანტიანელის მსგავსად, საკვანძო საფუძვლად, იგი, *Sein* და *Sollen*-ის, ანუ აღქმისა და ნების დაყოფას მიემხრო. საკვანძო სამართლებრივი ღირებულებების, როგორც ანტინომიურ მოცემულობათა მისეული ანალიზი, ასევე, სამართლის რელატივისტური ფილოსოფიის მისეული საფუძველი, შესაძლოა წმინდა და პრაქტიკული გონების კანტისეული გამიჯვნის შემდგომ განვითარებად შეფასდეს. კანტმა ჭეშმარიტად ბრძნულად შეძლო აღქმის სამყაროს (წმინდა გონება) მოქმედების სამყაროსაგან (პრაქტიკული გონება) გამიჯვნა. და მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი „კატეგორიული იმპერატივის“ („მოქმედე ისე, რომ შენი მოქმედების მაქსიმა გახდეს მოქმედების უნივერსალური კანონი მთელი კაცობრიობისთვის“) მიერ იმართებოდა, თანამედროვე იურისტმა, სოციოლოგმა და

პოლიტიკის მეცნიერმა იცის, რომ ამ მაქსიმის გარეგნულად სარწმუნო და არაორაზროვან ხასიათს, წინააღმდეგობრივი და ერთმანეთთან შეუთავსებელი განმარტებების მთელი ჯარის წარმოქმნაც კი ხელენიფება. ბენტამს, ისევე როგორც მარქსს, ჰეგელს, ისევე როგორც დიუგის, შეუძლიათ დაიკვეხნონ, რომ მათი სამართლის ფილოსოფიის მაქსიმები კატეგორიულ იმპერატივს შეესაბამება. წმინდა და პრაქტიკულ გონებას შორის გამეფებული დუალიზმის დაძლევის მცდელობისას, შტამლერი ფორმალიზებული პრაქტიკული გონებიდან ქმედების უნივერსალურად მართებული პრინციპების გამოსაყვანად ძალღონეს არ იშურებდა, ეს კი ის მცდელობაა, სადაც იგი ბრძოლის ველზე გმირულად დაეცა.⁹ კელზენი, კიდეც ერთი ნეოკანტიანელი, უსარგებლოდ და უშედეგოდ მიიჩნევს ღირებულებითი პრეფერენციების მეცნიერებად შენიღბვისა და ასეთად გასაღების ყოველგვარ მცდელობას. კელზენისეული გამოსავალი ღირებულებების ყველა ფორმულირების სანაგვეზე მოსროლაში მდგომარეობს, ე.ი. „სამართლის ყველა ფილოსოფია“ სამართლის თეორიიდან უნდა მიიღებოდეს და სამართლის მეცნიერება ექვემდებარებოდეს ნორმათა ფორმალურ სტრუქტურებს, გავრცელებულთ ნებისმიერ სამართლებრივ წესრიგში.

ამ მეთოდებიდან არცერთი აკმაყოფილებდა რადბრუხს, ვისთვისაც სამართალი, როგორც კულტურული მეცნიერება, ღირებულებების ცხოვრებაში რეალიზაციისაკენ იყო მიმართული. და მაშინ როდესაც, როგორც ნეოკანტიანელი, *Sein-სა* და *Sollen-ს* შორის გამიჯვნას მიემხრო, ხოლო შემოქმედებითმა ხედვამ, გოეთესეულმა ტემპერამენტმა, მისეულ ღრმა სულისკვეთებასთან ერთად იმის შესახებ, რომ სამართალი სოციალური მიზნების განსხეულებისაკენ უნდა ყოფილიყო მიმართული, იგი მიიყვანა მოსაზრებამდე, რომ განსაკუთრებული აქცენტი სწორედ ღირებულებათა პრობლემასა და სამართალში მათ იმპლემენტაციაზე უნდა გაკეთებულიყო. რადბრუხის სამართლის

⁹ შტამლერის დეტალური კრიტიკისთვის, იხ., FRIEDMANN, LEGAL THEORY 130-38 (4th ed. 1960).

ფილოსოფიის როგორც სილამაზე, ისე ძირითადი პათოსი მუდმივ ბრძოლასა და დაძაბულობაში ძევს – გონების ინტელექტუალურ განშტოებებსა და სამართლებრივი წესრიგის ხედვას შორის, რომელშიც ერთიანობის ქმნისაკენ ისწრაფვის უამრავი ნაწილი; ანტინომიური ღირებულებების შეურიგებელ და მუდმივად შულღ-ში მყოფ კონფლიქტებს შორის, რომელთაც არ შეუძლიათ კომპრომისზე წასვლა და იმის გააზრება, რომ ცხოვრება (და სამართალი, როგორც სოციალური ცხოვრების ორგანიზაცია) უსასრულო ჩრდილებისა და ვარიაციების კომპლექსური კომპოზიტია; დაძაბულობას ვხვდებით სამეცნიერო ანალიტიკასა და პატიოსნებას შორის, რომელიც, როგორც რადბრუხისთვის, ისე მისი უფროსი მეგობრის, მაქს ვებერისთვისაც, მოითხოვდა ცხად გამიჯვნას ობიექტურ მეცნიერებას – კოგნიციის საკითხსა და ცხოვრებაში ღირებულებებისა და მიზნების რეალიზაციას შორის – ნებელობის, გადაწყვეტილებისა და რწმენის საკითხი.

ამ ინტელექტუალურ დაძაბულობას უკავშირდებოდა პიროვნულიც, სკეპტიციზმსა და რწმენას შორის, რომელიც რადბრუხს თან სდევდა მთელი სიცოცხლის მანძილზე. რაციონალური მოაზროვნის ცხადმა სკეპტიციზმმა რადბრუხი აიძულა და მიიყვანა კიდევ იქამდე, რომ სამართლის ბევრი ფილოსოფოსის იდეოლოგია უარყო, თანაც ასე საოცრად – და ჩემი მოსაზრებით, უაღრესად საშიშად – უკუაგდო ის იდეოლოგიები, რომლებიც სამართლის ფილოსოფიის ჰეგელისეული სისტემით იყვნენ წარმოდგენილები. აღნიშნულმა, რადბრუხი, პროტესტანტული მემკვიდრეობის შთამომავალი, ჩამოაშორა ორგანიზებულ ეკლესიას და მისგან მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე შორს დააყენა. თუმცა მისი დიდი სურვილის დაკმაყოფილება, რომ ეწამა და რწმენა სხვებისთვისაც გაეზიარებინა, მან ვერ შეძლო ვერც ორგანიზებული ქრისტიანული რელიგიის უსიტყვო მიღებით; ვერც მართლმადიდებლური მარქსიზმის ფსევდო-რელიგიურმა რწმენამ აიძულა მას რწმენის ძიება, რომელსაც დაპირისპირებულთა გაერთიანება, ხოლო ეჭვთა გაქარწყლება შეეძლო. ეს სურვილი გაღრმავდა ორივე ფაქტორის გამო, ერთი მხრივ, როგორც ადამიანური ღირებულებების ნაცისტთა მეოხებით გაპარ-

ტახების კოლექტიური ტრაგედიის, ხოლო, მეორე მხრივ, მისი ორივე შვილის ოცი წლის ასაკში დაღუპვის პირადი ტრაგედიის გამო. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ რადბრუხის უკანასკნელი ესეი *Gnade und Gerechtigkeit*-ით (მადლი და სამართალი) იყო დასათაურებული. ამ თვალსაზრისით, რადბრუხის ომის შემდგომი სამართლებრივი აზროვნების ტრანსფორმაცია, რომელმაც იგი აიძულა შეეცვალა, თუ საერთოდ არ მიატოვებინა – მისი რელატივისტური ფილოსოფია და დაეწყო აბსოლუტური სამართლიანობის უმცირესი მარცვლის ძიება; ეს დაძაბულობის ანარეკლია სკეპტიციზმსა და – რაც რწმენის ნაკლებობას არასდროს ნიშნავდა – მის ღრმა სურვილს შორის, ერწმუნა ტრანსცენდენტული ღირებულებები.

რადბრუხის ცხოვრებასა და შრომაში, ყველა ამ დაძაბულობისა თუ კონფლიქტის შედეგი, არის რიგი შედარებით მცირე ნაშრომებისა, რომელთა მნიშვნელობაც მათ მოცულობას ბევრად აღემატება. გუსტავ რადბრუხის გაგებისთვის ისეთი ნაშრომის წაკითხვაა მნიშვნელოვანი, როგორიც არის მისი *Kulturlehre des Sozialismus*¹⁰, ან მისი ნაშრომი მეცხრამეტე საუკუნეში მოღვაწე ავტორის, თეოდორ ფონტანის შესახებ, რომლის ალტერნატიული სათაური, არსებითად, არის „სკეპტიციზმი და რწმენა“,¹¹ ასევე, ცალსახად ნათელია, რომ რადბრუხის მოკლე ავტობიოგრაფიის¹² გაცნობაც სასარგებლოა. მისი, როგორც სამართლის ფილოსოფოსის, ადგილის სათანოდო დაფასება, აუცილებლად უნდა დაეფუძნოს მის მნიშვნელოვან ტრაქტატს,¹³ ასევე, რამდენიმე მოკლე, მაგრამ უდავოდ მნიშვნელოვან ომის შემდგომ ნაშრომს

¹⁰ პირველად გამოქვეყნდა 1922 წელს. უახლესია მესამე გამოცემა, რომელიც 1949 წელს დაიბეჭდა.

¹¹ RADBRUCH, THEODOR FONTANE, ODER SKEPSIS UND GIAUBE (3d ed. 1954) (პირველად დაიბეჭდა 1945 წელს).

¹² RADBRUCH, DER INNER WEG, AUFRISS MEINES LEBENS (1957).

¹³ RADBRUCH, RECHTSPHILOSOPHIE (1914). ამ სტატიაში ციტირებები წიგნის სხვადასხვა გამოცემიდან არის მოტანილი. მესამე გამოცემა დაიბეჭდა 1932 წელს, მე-4 და მე-5 გამოცემა ავტორის გარდაცვალების შემდეგ, ერიკ ვულფის მიერ 1950 და 1956 წლებში შესწორდა.

სამართლის ფილოსოფიაზე, რაც ყოველთვის იყო და კვლავაც მიმდინარე მნიშვნელოვანი დისკუსიების საგანია.¹⁴

რელატივიზმის სამართლის ფილოსოფია

შეკითხვა იმის შესახებ, თუ რამდენად აპირებდა რადბრუხი, საკუთარი სიცოცხლის უკანასკნელ ფაზაში, რელატივიზმის სამართლის ფილოსოფიის მოდიფიცირებას ან თუნდაც მის მიტოვებას, მეცნიერთა შორის ერთობ საკამათო საკითხია, რომლის განხილვასაც, ამ ესეში მოგვიანებით აუცილებლად დავუბრუნდებით. ნებისმიერ შემთხვევაში, მის გამორჩეულ ინტელექტუალურ და სისტემურ წვლილად კვლავაც რჩება სამართლის ფილოსოფიის ის ვერსია, რა სახითაც იგი 1932 წელს გამოქვეყნებულ *Rechtsphilosophie*-ის მესამე გამოცემაშია წარმოდგენილი. მისი მიმართულება განისაზღვრა სამი ძირითადი ინტელექტუალური ზეგავლენის ნაერთით:

(1) *Sein*-ისა და *Sollen*-ის, როგორც აღქმისა და ნების კანტიკური გაშიჯვნა. ამით, რადბრუხის მოსაზრებით, თავად კანტმა „გვასწავლა, რომ შეუძლებელია რა არის თეზისიდან დედუცირდეს რა არის სწორი და რა უნდა იყოს სწორის თეზისი“. ამ მეთოდური დუალიზმის ანტითეზისი ჰეგელისეული სკოლის მონიზმია, რომელმაც შეურია „არსი“ და „ჯერარსი“, რეალობა და გონება: „რაც გონივრულია, რეალურია და რაც რეალურია, ის გონივრულიცაა“. ეს არ არის ის ადგილი, სადაც ფილოსოფიის ჰეგელისეული სისტემისა და მისი სამართალსა და სახელმწიფოზე გავრცელება უნდა განვიხილოთ. საკმარისია ითქვას, რომ კანტიკური დუალიზმის დასაძლევად გამოსაყენებელი ჰეგელისეული გზა – ისეთი როგორიცაა დიალექტიკური მეთოდის მისეული გამოყენება, იმის სადემონსტრაციოდ, რომ პრუსიის მემკვიდრეობითი მონარქიის, ნაციონალისტური სახელმწიფოს ან ქორწი-

¹⁴ VORSCHULE DER RECHTSPHILOSOPHIE (1947) და ზოგიერთი ესეი თავმოყრილია ნაშრომში: DER MENSCH IM RECHT (1957), ასევე, ავტორის გარდაცვალების შემდეგ, RECHTSPHILOSOPHIE-ის შემდგომ გამოცემებში.

ნებაში მამაკაცის უპირატესობა, რამდენადაც ეს ისტორიულად და ლოგიკურად იყო საჭირო, და მაშასადამე, *სამყაროს სულის* გონივრული ევოლუციები – მიუღებელი იქნებოდა რადბრუხის ინტელექტუალური და მორალური პატიოსნების მოცემულობისათვის.

(2) თუმცა რადბრუხზე ძლიერი ზეგავლენა იქონია ამ საუკუნის პირველი მეოთხედის გერმანიაში პოპულარულობის ხანაში მყოფმა ნეოკანტურ მიმდინარეობათა უამრავმა მცდელობამ, გასცილებოდა და იმაზე უფრო შორს წასულიყო, ვიდრე ეს კანტის ერთმანეთთან ჭეშმარიტად შეუთანხმებელი ანტითეზების ფარგლები იყო *Sein*-სა და *Sollen*-ს შორის. რადბრუხი პატივს მიაგებს და მადლობას უხდის შტამლერს, რომლის „მართალი სამართლის“ თეორიამ გამიჯნა სამართლის კონცეფცია (*Rechtbegriff*) და სამართლის იდეა (*Rechtsidee*), ორივე მათგანის ლოგიკური სინამდვილის ზოგად კატეგორიებად ჩამოყალიბებისა და განვითარების მიზნით. შტამლერის მცდელობებმა, კანტის პრაქტიკული გონება (სამართლის სფეროში) თეორიული შესწავლის საკითხად ექცია, მას უფრო ფორმალური ხასიათი შესძინა. მაგრამ, ვინაიდან შტამლერი სამართლიანობის შესახებ მისი იდეის ამაღდროულად მოქმედების პრაქტიკულ გზამკვლევად და სახელმძღვანელოდ ჩამოყალიბებას ლამობდა, მან სამართლიანობის მისეული იდეის ფორმალობა შეარბილა იმ ოდენობით, რომ იგი „კანტის კატეგორიული იმპერატივის ანემიურ ვერსიად“ ექცია, „ჰიბრიდი ფორმალურ თეორემასა და განსაზღვრულ სოციალურ იდეას შორის; ფორმალურად დარჩენის სურვილის გამო, მას უფრო აბსტრაქტული და ბუნდოვანი ხასიათი შესძინა“¹⁵.

მაშინ როდესაც, დილემისაგან თავის დაღწევის ასეთი გზა, ცხადია, ნამდვილად მიუღებელი იყო რადბრუხისთვის, იგი კელზენის განსხვავებული ნეოკანტიზმით კმაყოფილი უკვე აღარ იყო. მართალია, ის ეთანხმებოდა კელზენისეულ გამიჯვნას სამართლის ნორმატიულ ბუნებას, როგორც სოციალურ მეცნი-

¹⁵ იხ., FRIEDMANN, LEGAL THEORY 106 (3d ed. 1953).

ერებასა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების ემპირიულ ხასიათს შორის – რაც, თავის მხრივ, რიკერტისა და ლასკის მიერ შემუშავებულ მნიშვნელოვან განსხვავებათა წყარო იყო – ყოველივე ამის გათვალისწინებით, რადბრუსს როდი შეეძლო ბედნიერი ყოფილიყო ღირებულებების, როგორც სამართლის „მეცნიერებასთან“ შეუთავსებელი მოცემულობების, კელზენი-სეული უარყოფით. მათი საკუთარი თეზისებიდან, არც შტამლერს და არც კელზენს შეეძლო სამართლის ფილოსოფიის, როგორც სამართლებრივი ღირებულებების სისტემის, განვითარება.

(3) ამ დილემისაგან თავის დასაღწევი გამოსავალს რად-ბრუსმა რიკერტისა და ლასკის სწავლებებში მიაგნო, რომლებიც სამართალს, როგორც *Kulturwissenschaft*, ისე განიხილავდნენ, ე.ი. როგორც მეცნიერებას, რომელიც კონკრეტული ღირებულებების რეალიზაციისკენაა მიმართული.¹⁶

ერთი მხრივ, ჩვენს „ღირებულებით ნეიტრალიტეტში“ (*wertblind*) შემავალი მოქმედება მატერიის ქაოსიდან ბუნების სამეფოს ქმნის. ვინაიდან ბუნება თავისთავად არაფერია, გარდა არსებობისა (*Gegebenheit*), განუზღოვებელი ფალსიფიცირებული ღირებულებითი შეფასებებისგან. საპირისპიროდ, სული იმეცნებს ამ ღირებულებითი შეფასებების პროპორციებს, იმეცნებს ამ ნორმებსა და მათი კავშირების ღირებულებით შეფასებებს ღირებულებითი შეფასების განზრახ მოქმედებაში, რომელიც კონფრონტირებს ბუნებასთან, როგორც ღირებულებათა სამეფოსთან.¹⁷ რადბრუსი იზიარებს კანტისეული და ნეოკანტისეული ფილოსოფიის მეთოდოლოგიურ დუალიზმს. ღირებულებათა სამყარო ვერ დედუცირდება რეალობის სამყაროსაგან.¹⁸ მაშინ, როდესაც იდეა მატერიასთანაა მიჯაჭვული, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ სამართლის იდეა წინასწარ განჭვრეტილი და გან-

¹⁶ RADERUCH, RECHTSPHILOSOPHIE (4th ed. 1950).

¹⁷ იხ., იქვე, გვ. 91.

¹⁸ მაქს ვებერის ცნობილი ესეი, რომელიც 1917 წელს დაიწერა. *Der Sinn der Wertfreiheit der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften*, დაიბეჭდა: *GESAMMELTE AUFSÄTZE ZUR WISSENSCHAFTSLEHRE* (1922).

საზღვრულია მატერიაში (მაგ., სამართლებრივ მასალებში). მაშასადამე, არსებობს ცხადი და აშკარა საზღვრები მცდელობებისთვის, რომ სამართლებრივი ნორმების დედუცირება „საგანთა ბუნებიდან“ (*Natur der Sache*) გამომდინარეობდეს.¹⁹

თუმცა რადბრუხი უარყოფს ხისტ გამიჯვნას „არსისა“ (*sein*) და „ჯერარსის“ (*sollen*) თეზისებს შორის, როგორც, მაგალითად, ამას შტამლერი აკეთებს, რაც დემონსტრირებულია სამართლის ცნებისა (*Rechtsbegriff*) და სამართლის იდეის (*Rechtsidee*) შტამლერისეული მკაცრი გამიჯვნით. რადბრუხისთვის, არცერთი ადამიანური ძალისხმევა – მაგიდის გაკეთებაც კი – არ შეიძლება გაგებულ იქნეს იმ თავდაპირველ იდეასთან აუცილებელი ურთიერთკავშირის გარეშე, რომლის განსხეულებისკენაცაა იგი მიმართული. სამართლის კონცეფცია შესაძლებელია განიმარტოს მხოლოდ როგორც რეალობა, რომელიც სამართლის იდეისკენ ისწრაფვის. სამართალი, როგორც კულტურული ფენომენი, ღირებულებებთანაა დაკავშირებული. სამართლის ფილოსოფია არის სამართლის კულტურული ფილოსოფია, რომელიც ისწრაფვის და ილწვის სამართლის მატერიის სამართლის იდეასთან დაკავშირებისთვის, ნაცვლად იმისა, რომ განაცალკევოს ან კიდევ შეურიოს ისინი. „სამართლის იდეა ღირებულებათა, სამართალი არის ღირებულებებთან დაკავშირებული სინამდვილე, კულტურული მოვლენა.“²⁰

შესაბამისად, სინამდვილის ნეოკანტური დუალიზმი და ღირებულება სინამდვილის ტრიალიზმი (*Wirklichkeit*) ხდება, ღირებულება (*Wert*) და ღირებულებასთან დაკავშირებული სინამდვილე (*wertbezogene Wirklichkeit*).

ეს მეთოდოლოგიური მიდგომა საფუძველს უყრის სამართლის ფილოსოფიის ამოცანის რადბრუხისეულ გააზრებას, როგორც რეალობასთან დაკავშირებული სამართლებრივი სინამდვილის შემეცნებას (როგორებიცაა, კანონები, გადაწყვეტილებები, ადმი-

¹⁹ იხ., შემდეგ სქოლიოში ციტირებულ ესეიში.

²⁰ RADBRUCH, RECHTSPHILOSOPHIE 118 (4th ed. 1950). რადბრუხი აღიარებს, რომ ვალშია ემილ ლასკთან, როგორც სამართლის მისეული ფილოსოფიის მიდგომის დამფუძნებელთან.

ნისტრაციული წესები), რომელიც საკვანძო და ფუნდამენტურ იდეებს უკავშირდება. მაგრამ, ამ საკითხის ირგვლივ, იგი იზიარებს არა მხოლოდ ჰეგელის მიდგომას ან ბუნებითი სამართლის იდეოლოგიურ აბსოლუტიზმს, არამედ სამართლიანობის შტამლერისეული იდეის ფორმალიზაციას ან სამართლის იდეების მეცნიერული შესაბამისობის კელზენისეულ უარყოფას. რადბრუხის მიდგომა უფრო „სამეცნიერო რელატივიზმია“, სადაც მასზე განსაკუთრებული ზეგავლენა მაქს ვებერის იდეებმა იქონიეს, ჰაიდელბერგში ყოფნის პირველი პერიოდის განმავლობაში. სწორედ ან უკვე ხსენებული ვებერი და რადბრუხის უახლოესი მეგობარი და თანამოაზრე იურისტი, ჰერმან კანტოროვიჩი, რომლებმაც, კვლავაც და კვლავაც, პოლიტიკური ქართვეილებისა თუ გარდასულ ომთა ვნებების მიუხედავად, განავითარეს თეზისი, რომლის მიხედვითაც, ნორმატიული მეცნიერებები, ისეთი როგორიც სოციოლოგია, ეკონომიკა და სამართალია, ექცევა „ღირებულებით ნეიტრალიტეტში“, ²¹ ანუ ღირებულებებისგან დაცლილი და თავისუფალია.

ალბათ, ისიცაა შესაძლებელი, რომ უიღბლოდ შერჩეულ საბედისწერო ტერმინ „რელატივიზმს“ მიუძღვის ბრალი იმ თითქმის სასაცილო გაუგებრობაში, რომ მაქს ვებერისა და გუსტავ რადბრუხის რელატივიზმი ღირებულებათა მიმართ ინდიფერენტულობას აღნიშნავს. ²² ამ ორივე დიდებული ადამიანის პირადი

²¹ იხ., Der Sinn der Wertfreiheit der soziologischen. und oekonomischen Wissenschaften, published in GESAMMELTE AUFSATZE ZUR WISSENSCHAFTSLEHRE (1922).

²² ძალიან ბევრმა მეცნიერმა რადბრუხის სამართლის ფილოსოფიას ალტერნატიული აღწერა მოუძებნა. მაგალითად, ჟორჟ გურვიჩი მას სამართლის „ანტინომიურ“ ფილოსოფიას უწოდებს. ედუარდ შპრანგერი მას აღწერს როგორც „დიალექტიკურს“, რომელიც გზას „ეგზისტენციური“ ფილოსოფიისკენ იკვლავს, სადაც კონფლიქტური სიტუაციები თეზისსა და ანტითეზისს შორის გასაკეთებელ არჩევანზე ზემოთ წარმოიქმნება, ეძღვნება რა თვითონ ადამიანს, როგორც სრულყოფილ ავტონომიურ ფენომენს. კარლ იასპერსი, მეორე მხრივ, რელატივიზმს ეგზისტენციური ფილოსოფიისგან განასხვავებს და აკრიტიკებს ამ უკანასკნელს, როგორც „კომფორტული შემწყნარებლობისთვის“ მინდობილს. თავად რადბრუხი, ყველა ამ მოსაზრებისა თუ შეხედულების

ცხოვრება, რომლებიც აქტიური და მამაცი მებრძოლენი იყვნენ დემოკრატიის განმტკიცების საქმეში, ასეთ მიდგომას თავის-თავად უნდა უკუაგდებდეს. უფრო მეტიც, არც მათ ნაშრომებში მოიძებნებოდა რაიმე საფუძველი ასეთი შეხედულებებისთვის. რელატივისტური მიდგომა, როგორც რადბრუხისთვის, ისე ვებერისთვის, უბრალოდ იმას ნიშნავდა, რომ ნაციონალიზმის ან ინტერნაციონალიზმის, დემოკრატიისა თუ ავტოკრატიის, სოციალიზმისა თუ კაპიტალიზმის მართებულობის მეცნიერულად დამტკიცება შეუძლებელი იყო. სამართალი, რა თქმა უნდა, ეჭვგარეშეა, რომ ღირებულებათა რეალიზაციაა და სამართლის სისტემების დეტალისებური სიზუსტით აღმოცენება და განვითარება ზოგიერთი, გარკვეული საკვანძო და ფუნდამენტური ღირებულებებითი თეზისებიდანაა შესაძლებელი. არც ის ყოფილა არასდროს რადბრუხის მოსაზრება, რომ სამართლის სისტემა მხოლოდ ერთ სამართლებრივ ღირებულებაზე შეიძლება აღმოცენებულიყო. თუმცა, საბოლოო ჯამში, სამართლის ერთ შესაძლო სისტემაში ინკორპორირებულ კონფლიქტურ ღირებულებებს შორის წონასწორობის შენარჩუნება ან მათი შერევისა და შეზავების ღონისძიებები, უფრო გადაწყვეტილების ან რწმენის საკითხი იყო და არა ცოდნის. რადბრუხის სიტყვებითვე, ეს იყო „სინდისის (*Gewissen*)“, და არა მეცნიერების (*Wissenschaft*) საკითხი“.

ღირებულებათა ანტინომია

შტამლერისაგან განსხვავებით, რადბრუხი სამართალს განმარტავს, როგორც „სინამდვილეს, მიმართულს სამართლის იდეაში მოქცეული სამართლებრივი ღირებულებების რეალიზაციისკენ“. სამართლის იდეა შეიძლება იყოს მხოლოდ სამართლიანობა. მაგრამ, ამ საკითხთან დაკავშირებით, რელატივიზმის მიმდევარმა რადბრუხმა, გვერდი სამართლის ყველა იმ ფილოსოფოსს უნდა დაუმშვენოს, რომლებიც სამართლიანობას სუბსტანციურ მნიშვნე-

გათვალისწინებით, სამართლიანად აღნიშნავს [RECHTSPHILOSOPHIE 102-03 (5th ed. 1956)], რომ სამართლის მისეული ფილოსოფია ეგიზისტენციალიზმისკენაა მიდრეკილი და არა რელატივიზმისკენ.

ნელობას ანიჭებენ. ასეთი მიდგომა კი მას პირდაპირ ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიასთან მიიყვანდა, რასაც იგი უარყოფს (ყოველ შემთხვევაში, თავის ძირითად ნაშრომში). იმის განსაზღვრაში, არის თუ არა გარკვეული ქმედებები თუ ინსტიტუტები, მაგალითად, კერძო საკუთრება ან საზოგადოებრივი საკუთრება სამართლიანი ან უსამართლო, ვიგულისხმებდით კონკრეტული პოლიტიკური ან სოციალური იდეის აბსოლუტური სახით გამოხატვას. რადბრუხის სამართლიანობის იდეა არსებითად არისტოტელესეულია: სამართლიანობა ნიშნავს თანასწორობას და იგი იყოფა „გათანაბრებით“ ან „გამასწორებელ“ სამართლიანობად, რაც აბსოლუტურ ეკვივალენტურობას ნიშნავს, მაგ., ზიანის მიყენებასა და კომპენსაციას შორის; და ასევე, განაწილებით სამართლიანობად, რომლითაც ის პრინციპები განისაზღვრება, რის მიხედვითაც, ადამიანებს ისე უნდა მოეპყრონ, როგორც თანასწორებს. რადბრუხისეული ლაკონური ფრაზებიდან ერთ-ერთში, იგი გათანაბრებით სამართლიანობას კერძო სამართლის სამართლიანობას უწოდებს, ხოლო განაწილებით სამართლიანობას – საჯარო სამართლის სამართლიანობას.

ცხადია, რომ სამართლიანობის ასეთი ფორმალური განმარტება, თავისთავად, ვერ გამოდგება სამართლის ფილოსოფიის ჯეროვან საფუძვლად. მართალია, სამართალი ინსტრუქციას გვაძლევს, რომ თანასწორებს თანასწორად, ხოლო არათანასწორებს არათანასწორად მოვეპყროთ, მაგრამ, იგი, უპირველეს ყოვლისა, არაფერს ამბობს იმ პერსპექტივაზე, საიდანაც უნდა განხორციელდეს მათი მდგომარეობის თანასწორად ან არათანასწორად კვალიფიკაცია; ის განსაზღვრავს მხოლოდ პროპორციას და არა მოპყრობის სტანდარტს.

ვინაიდან, „სამართლიანობას“ არ ძალუძს თანასწორობის ობიექტური კრიტერიუმების გამოქარგვა, მაშასადამე, სამართლის იდეა კიდევ მეორე კომპონენტსაც საჭიროებს, „სარგებლიანობას“ (*Zweckmaessigkeit*). ეს გულისხმობს იმ ღირებულებათა განჭვრეტასა და განსაზღვრას, რომელთა მუდმივ სადარაჯოზე დგომა სამართლისათვის წინასწარ განსაზღვრული საბედისწერო ამოცანაა. არსებობს ღირებულებათა სამი კატეგორია: ინდივი-

დუალური ღირებულებები, კოლექტიური ღირებულებები და შრომითი ღირებულებები.²³ სამართლის სისტემები ხაზს უსვამს ინდივიდუალიზმს, კოლექტივიზმს ან იმას, რასაც რადბრუხი ტრანსპერსონალიზმს უწოდებს.

პირველი ღირებულებას ინდივიდსა და მის მთლიანობას უფრო ანიჭებს, ვიდრე ცივილიზაციის ნებისმიერ კულტურულ, სამეცნიერო, ტექნიკურ თუ სხვა საზოგადოებრივ მიღწევათა საჭიროებას. ეს ამერიკის კონსტიტუციითაა ტიპოლოგიზებული. მეორე ინდივიდუალურ სიცოცხლეს, ცივილიზაციის მონაპოვარების მსგავსად, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში კულმინაციად მიიჩნევს. ეს კი ჰეგელის ფილოსოფიითაა ნაკარნახევი. მესამე, სავარაუდოდ, ეგვიპტურ პირამიდას, თანამედროვე სატრანსპორტო გზას ან კაშხალს, ციებ-ცხელებით შეპყრობილ ქვეყანაში უფრო მნიშვნელოვნად მიიჩნევდა, ვიდრე ამ სამუშაოს წარმატებით დაგვირგვინებისათვის მსხვერპლად შეწირულ ათასობით სიცოცხლეს. რადბრუხი²⁴ ციტირებს სერ ჯორჯ ნოლისის მიერ სერ ჯორჯ ბირდვუდისთვის დასმულ შეკითვას იმაზე, თუ რას მოიმოქმედებდა ეს უკანასკნელი ცეცხლმოკიდებულ სახლში ცოცხალ ბავშვთან რაფაელის „მადონასთან“ ერთად მარტო რომ ყოფილიყო (რაზეც სერ ჯორჯ ბირდვუდმა უპასუხა, რომ ის უპირატესობას მადონას მიანიჭებდა). ეს შეკითხვა განსაკუთრებით მწვავე და უაღრესად აქტუალური გახდა კოლოსალურ შკალაზე, როცა უკანასკნელი ომის განმავლობაში, სამხედრო-საჯარისო ოპერაციების ფარგლებში, დღის ნესრიგში, საკითხი ხელოვნების უკვდავი შედევრების განადგურების მოთხოვნას შეეხო.

რადბრუხის ფორმულირებისამებრ, ის საბოლოო მიზნები, რომლებიც ღირებულებათა ხსენებულ შკალასთანაა კავშირში, შემდეგია: ინდივიდუალისტური ფილოსოფიისთვის თავისუფ-

²³ მესამე გამოცემისთვის მიძღვნილ ხელით დაწერილ შენიშვნაში, რადბრუხი უთითებს ფილოსოფოს იასპერსის ნაშრომში აღნიშნული ღირებულებების მსგავს გამოჯენაზე; ასევე, „განსაზღვრულობის, სამართლიანობისა და სარგებლიანობის“ ტრილოგიაზე. იხ., CARDOZO, THE GROWTH OF THE LAW (1924).

²⁴ RADBRUCH, RECHTSPHILOSOPHIE 150 (3d ed. 1932).

ლების იდეა; ტრანსინდივიდუალისტური ფილოსოფიისთვის ერის იდეა;²⁵ ტრანსპერსონალური ფილოსოფიისთვის ცივილიზაციის იდეა.²⁶

ინდივიდუალისტური გაგება იყენებს ხელშეკრულების სამართლებრივ კონცეფციას (საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიები), მეორე – ორგანიზმის ცნებას, (კორპორაციული პერსონალურობის გერმანული თეორიები), მესამე კი – იმ სისტემის სიმბოლიკას, რომელიც ყველას მიერ ერთობლივი შრომითაა ნაწარმოები. მაშინ, როდესაც სამართლისა და პოლიტიკის ისტორიაში ორივე, როგორც ინდივიდუალისტური, ისე კოლექტიური სისტემის, უამრავი საილუსტრაციო შემთხვევაა, ტრანსპერსონალურმა ღირებულებამ, რადბრუხის მიხედვით, სოციალურ ცხოვრებაში ჯერ კიდევ ვერ ჰპოვა ადეკვატური გამოხატულება. სინდიკალისტური იდეა მასთან ყველაზე ახლოს დგას. მაგრამ სინდიკალიზმის არსებულ ფორმებში, კერძოდ, ფაშისტურ სახელმწიფოში, რადბრუხი მარტოოდენ გაუკუღმართებულ ტრანსპერსონალურ იდეას ხედავს, გამოყენებულს სახელმწიფო ძალაუფლების გასაძლიერებლად.²⁷

²⁵ შენიშვნაში, რომელიც რადბრუხმა, მეორე მსოფლიო ომის მიმდინარეობისას თავად დაურთო მესამე გამოცემის ასლს, იგი „სუპრანდივიდუალისტურ ფილოსოფიას“ გვიჩვენებს, როგორც დაახლოებით, „ყველაფრის მომთხოვნ სახელმწიფოს, ე.ი. სახელმწიფოს, რომელიც არ აღიარებს არც ინდივიდის ინტერესებს და არც ცივილიზაციის ობიექტურ კანონებს, როგორც საკუთარი ქმედებების შემზღუდველ ბერკეტებს“. რადბრუხს საილუსტრაციოდ გადაუდებელი ოპერაციის მაგალითი მოჰყავს, რომელიც ქირურგმა ჩაუტარა დაზიანებულ ბავშვს ტოკიოში საჰაერო მაშუქების შეტყობინებების დროს. სამხედრო ოფიცერმა ბრძანება გასცა გაეთიშათ ფანჯრის წინ არსებული ყველა ხილული შუქი, ვინაიდან „ბავშვები ხელახლა იბადებიან, მაგრამ, იმპერატორის ბრძანების აღსრულებლობას უშრეტი სირცხვილი მოაქვს“. იხ., RADBRUCH, RECHTSPHLOSOPHIE 151 (5th ed. 1956).

²⁶ გერმანული ტერმინი „Kultur“ ზოგადად ითარგმნება როგორც „ცივილიზაცია“, მაგრამ აღნიშნული, ასე გადათარგმნის შემთხვევაში, ამ სიტყვის სულიერ მნიშვნელობას უფრო აუფერულებს და ბუნდოვანს ხდის.

²⁷ ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რომ დიუგის პოსტულატი სოციალურ სოლიდარობის, როგორც სამართლებრივი წესრიგის გზამკვლევი

რადბრუხი განიხილავს ძირითად პოლიტიკურ იდეოლოგიებს ამ საკვანძო ღირებულებებთან ურთიერთკავშირში და გვიჩვენებს, თუ როგორ უსვამს ხაზს ლიბერალიზმი ინდივიდს, როგორც აბსტრაქტულ ავტონომიურ ერთეულს და მის იდეალიზებას „ადამიანის უფლებებათა“ პრიზმაში ახდენს, მაშინ, როდესაც დემოკრატია ცალკეულ მოქალაქეს, სხვა მოქალაქეებთან ურთიერთკავშირში განიხილავს თანასწორობის პერსპექტივიდან. სოციალური რეფორმიზმი და სოციალიზმი, სოციალურ და ეკონომიკურ სინამდვილეში ნიაღვრეებით, ფორმალური თანასწორობის სიხისტეს ხდის ფარდას და ფორმალური თანასწორობის სუბსტანციური სამართლიანობით შემსუბუქებას ისახავს მიზნად მაშინ, როდესაც, ამავდროულად, ინდივიდს კვლავ წარუვალ, უზენაეს და უზინარეს ღირებულებად განიხილავს. მეორე მხრივ, კონსერვატიზმი უფრო პოლიტიკური საზოგადოების ორგანულ კონცეფციას უერთდება. რადბრუხი ამ საკვანძო ღირებულებებს მიჰყვება ისეთი მრავალფეროვანი სამართლებრივი ინსტიტუტებითა თუ სისტემებით, როგორებიცაა, მაგალითად, საკუთრების, ქორწინების, კორპორაციული პერსონალურობის, სახელმწიფოსა და სამართლის ურთიერთობებისა და საერთაშორისო სამართლის შესაძლებლობების ინსტიტუტები თუ სისტემები. ხელშეკრულების, ქორწინებისა და საკუთრების ინსტიტუტთა განვითარება გვიჩვენებს კოლექტივისტური აზროვნების მზარდ შეღწევას მკვეთრად გამოხატულ ინდივიდუალისტურ ინსტიტუტებსა და ღირებულებებში. მსოფლიო სახელმწიფოს კონცეპტუალური ანალიზის კუთხით, რომლის მოქალაქეებიც მთელი მსოფლიოს ინდივიდები იქნებოდნენ, რადბრუხი აქ ინდივიდუალისტური იდეალის მოცემულობას ხედავს, ნაციონალისტურ

ფაქტობრივი მოცემულობის, შესახებ ყველაზე უფრო ახლოს დგას იმ სისტემასთან, რასაც რადბრუხი ტრანსპერსონალურ სისტემას უწოდებს. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური და სამართლის ფილოსოფია, მეჩვენება, რომ დაახლოებით, მეორე და მესამე ტიპებს შორის დგას, რომელიც ყურადღებას კოლექტიურ ღირებულებებზე ამახვილებს, ინდივიდუალურის საწინააღმდეგოდ, მაგრამ სოციალური შრომის მიღწევებს სიცოცხლეზე მაღლა აყენებს.

სახელმწიფოში კი – კოლექტივისტური იდეალისას, ხოლო სახელმწიფოთა საზოგადოებაში, რომელიც საერთაშორისო სამართალშია ორგანიზებული – ტრანსპერსონალური იდეალის მოცემულობას.

რადბრუხი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს სასჯელის სხვადასხვა მიზანსა და დამნაშავეთა სხვადასხვა ტიპს. სისხლის სამართალი მისი ძირითადი და ყველაზე საყვარელი დისციპლინა იყო, და სამართლის მისეული ფილოსოფიის მიუხედავად, გერმანიის ახალი სისხლის სამართლის კოდექსის პროექტის დასრულებული ვერსია, იმის მიუხედავად, რომ იუსტიციის რაიხმინისტრობის პერიოდში საკანონმდებლო დონეზე არ მიღებულა, მისი ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაშრომია.

სასჯელის სხვადასხვა შესაძლო მიზანი, რადბრუხს, განსაკუთრებით ნათლად, და მნიშვნელოვანი სიცხადით, უჩვენებს სამართლის ანტინომიურ ღირებულებებს. კომუტატიური სამართლიანობა მოითხოვს დასჯას, როგორც რეტრიბუციას, რომელიც დანაშაულის თანაზომიერი უნდა იყოს. დასჯის ის თეორიები, რომლებიც ხაზს სარგებლიანობას (*Zweckmaessigkeit*) უსვამს, სასჯელის განსაზღვრას სხვა დამნაშავეთა ბრალეულობის პროპორციულად მოითხოვს. ამან შესაძლოა შეკავების ან კორექციის თეორიებამდე მიგვიყვანოს. სისხლის სამართლის განაჩენის (*Ueberzeugungsverbrecher*) შემთხვევაში, შეურიგებელ და გადაულახავ ანტინომიას ვაწყდებით მორალურ მოვალეობას შორის, რაც ერთი მხრივ აიძულებს დამნაშავეს ჩაიდინოს დანაშაული, ხოლო მეორე მხრივ, მოსამართლის მოვალეობას შორის, სასჯელი ამ უკანასკნელს შეუფარდოს, ალბათ, დამნაშავეს მოვალეობაცაა, რომ სასჯელი, სოკრატეს მსგავსად, აიტანოს და ითმინოს, სამართლებრივი წესრიგის ერთიანობისა და მთლიანობისათვის.

სამართლის იდეის მესამე მნიშვნელოვანი კომპონენტი, სამართლიანობასა და სარგებლიანობასთან ერთად, არის უსაფრთხოებაც, სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ ანუ სამართლის პოზიტიურობა. სამართლის პოზიტიურობაში ხშირად გულისხმობენ განსაზღვრულობას, სამართლიანობის ან ინდივიდუალური შემთხვევის განხილვის ხარჯზე. მეტიც, თუნდაც, ჭეშმარიტად

უსამართლო გადაწყვეტილებებიც რჩება ხოლმე კანონიერ ძალაში სამართლებრივი სტაბილურობის ინტერესების გამო. ისტორიაში, ავტორიტარული პოლიციური სახელმწიფო, როგორც ამას ტენდენცია გვიჩვენებს, სარგებლიანობას დომინანტურ ელემენტად აქცევს; ბუნებითი სამართლის პერიოდი კი, სამართლიანობის ელემენტს უსვამს ხაზს და მისთვის სუბსტანციის მიცემას ცდილობს; სამართლებრივი პოზიტივიზმი არაფერს განიხილავს, გარდა სამართლის განსაზღვრულობისა და უგულებელყოფს ორივეს, როგორც სამართლიანობას, ასევე სარგებლიანობას. თუმცა, უფრო თავისუფალი სამოსამართლეო განმარტებები, რომელთა ადვოკატირებასაც თანამედროვე თეორიები ეწევიან, კვლავ ხაზს უსვამს, რომ სარგებლიანობა უფრო უპირატესია, ვიდრე განსაზღვრულობა.

სამართლის იდეის ამ სამ საყრდენს შორის მუდმივი დაძაბულობა სუფევს. მათგან, ცალკე აღებული, სათითაოდ, ვერცერთი ვერასდროს შეძლებს რეალურ მართლწესრიგში განსხეულებას, მიუხედავად იმისა, რომ როგორც წესი, ერთ-ერთი დომინირებს ხოლმე დანარჩენებზე. რადბრუხის შრომებში გვხვდება პასაჟები, რომლებშიც გამოთქმულია ვარაუდი, რომ სამართლიანობა (საკუთარი ფორმალური გაგებით) და პოზიტიურობა უფრო ფუნდამენტურია, ვიდრე სარგებლიანობა. აქ რადბრუხი მსჯელობს უფრო, როგორც ფილოსოფოსი და არა როგორც პოლიტიკოსი ან მორალისტი. ის საკითხი თუ რომელს ანიჭებს თავად რადბრუხი უპირატესობას სხვადასხვა სოციალური და პოლიტიკური წესრიგებიდან, ცხადია რადბრუხის მიერ საკუთარი თავის სოციალურ-დემოკრატიული წყობისათვის მიკუთვნებიდან, რაც მისთვის, ჭეშმარიტადაა ინდივიდუალიზმის ფორმა. მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკური ანალიზით, შესაძლოა სოციალიზმი ინდივიდუალიზმთან წინააღმდეგობაში მოდიოდეს, გამომდინარე იქედან, რომ რადბრუხი სულაც არ განიხილავს ეკონომიკურ ცხოვრებას, როგორც ინდივიდუალურ ნებათა თავისუფალ თამაშს, სოციალისტურ საზოგადოებაში გატარებული ნებისმიერი სუპრა-ინდივიდუალისტური რეგულაცია, საბოლოო ჯამში, მაინც, ინდივიდს ემსახურება.

ერთი პოლიტიკური ღირებულება, რომელიც განუყოფელია რელატივიზმისაგან არის დემოკრატია.

რელატივიზმი დემოკრატიის ინტელექტუალური წინაპირობაა. იგი უარს აცხადებს საკუთარი თავის განსაზღვრულ პოლიტიკურ შეხედულებასთან იდენტიფიცირებაზე, მაგრამ, მზადაა საშუალება მისცეს ნებისმიერ პოლიტიკურ მოსაზრებას, რომელსაც ძალუძს უმრავლესობის მოპოვება, თავისად დაიბეგოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელობა, რამეთუ, იგი არ ცნობს, რაიმე ჭეშმარიტ კრიტერიუმსა თუ მდგენელს პოლიტიკური მოსაზრების მართებულობისთვის, იგი ასევე, არ აღიარებს პარტიებს მიღმა შეხედულებათა შესაძლებლობას... რელატივიზმი ერთდროულად ახსნავლის ადამიანის გადაწყვეტილებათა უნარიანობასა და მის სიმტკიცეს, და სამართლიანობას სხვა პიროვნების პოზიციის მიმართ.²⁸

აქ მიმოხილულ მოკლე და საკითხთა განხილვის ჭეშმარიტად შერჩევით მიდგომას არ ძალუძს რადბრუხის წიგნის სიმდიდრისა და სილამაზისთვის დამსახურებული და სამართლიანი პატივის მიგება. მისი გამორჩეული მახასიათებელი სწორედ მისი სიცოცხლეა. თითოეული გვერდი ერთმანეთთან მოსაზრებასა და სიცოცხლეს, განზოგადებებსა და კონკრეტულ ილუსტრაციებს აკავშირებს. ხელოვნება, პოეზია, ისტორია და ფილოსოფია, – ყოველი მათგანი სამართლის იდეებთანაა დაკავშირებული, ეს

²⁸ RADBRUCH, RECHTSPHLOSOPHIE 84 (5th ed. 1956). შეად., სხვა კიდევ ერთი დიდებული რელატივისტის კერძოდ, ოლივერ უენდელ ჰოლმსის, დაკვირვებანი, რომელმაც საკუთარ განსხვავებულ მოსაზრებაში, საქმეზე, *Abrams v. United States*, 250 U.S. 616, 630 (1919), აღნიშნა: „[რ]ოდესაც ადამიანებმა გაიზრეს, რომ დრომ ბევრი მეზობლი სული გაანაწყენა, მათ შესაძლოა ეს იმაზე მეტად ინამონ, ვიდრე მათ საკუთარი მოქმედების საკვანძო საფუძვლების სწამთ, რომ უწინარესი და უზენაესი სიკეთე, რაც ასე სანატრელია, იდეათა თავისუფალი გაცვლით უკეთ მიიღწევა და რომ ჭეშმარიტების საუკეთესო ტესტი აზროვნების ძალაა, რათა საკუთარი თავი თავად ჩააბა საბაზრო კონკურენციის ფერხულში და რომ ჭეშმარიტება ერთადერთი საფუძველია, რომელზე დაყრდნობითაც შესაძლებელია მათი სურვილების უსაფრთხოდ და მშვიდობიანად განხორციელება“.

ყოველივე რუდუნებითაა გადმოცემული, რომლის თვალშისაცემი სიმარტივე, ვგონებ, სწორუპოვარია და ბადალი არ ჰყავს სამართლის ფილოსოფიის მთელ ისტორიაში.

გვიანდელი პერიოდის რადბრუხი – გადაუჭრელი პრობლემები

მიუხედავად იმისა, რომ შეხედულება, რომლის თანახმადაც, რადბრუხის „სამეცნიერო რელატივიზმში“ ღირებულებათა მიმართ ინდიფერენტულობა ან კეთილისა და ბოროტის ეკვივალენტურობა იგულისხმებოდა, აღნიშნული, ჭეშმარიტად, მაინც აბსურდია; ასევე, ნამდვილად სწორია, რომ ეს ინდივიდს ამომწურავი და განსაზღვრული გზამკვლევით არ აღჭურავს, თუმცა საპირისპიროდ, იმ აგონიისა და პასუხისმგებლობის შეგრძნების გათვითცნობიერებაში უწყობს ხელს, რაც ანტაგონისტურ ღირებულებებს შორის გასაკეთებელ არჩევანს სდევს ხოლმე თან. რელატივიზმი თავის თავში წინასწარვე მოიაზრებს კარგად ფუნქციონირებადი დემოკრატიული სისტემის არსებობას და ნაკლებად ექვემდებარება უკვე კარგად ფესვგადგმულ და დამკვიდრებულ დემოკრატიულ სახელმწიფოებში არსებულ ვნებათაღელვებს, მაგალითად, როგორც დიდ ბრიტანეთშია, ვიდრე, მაგალითად, ტურბულენტურ მდგომარეობას, რაც საფრთხეს უქმნის მყიფე დემოკრაციას, ისეთს, როგორიც, მაგალითად, 1930-იანი წლების გერმანიაში არსებობდა.

პირველი შეკითხვა, რომელიც რელატივიზმისა და დემოკრატიის ერთმანეთთან დაკავშირებისას იბადება, არის იმის განსაზღვრა, აიძულებს თუ არა ეს დემოკრაციას, შემწყნარებლობა გამოიჩინოს ისეთი პარტიის ან მოძრაობის მიმართ, რომელიც დემოკრატიისვე თანდაყოლილ, ძირითად და საკვანძო საფუძვლებთან მოდის წინააღმდეგობაში – ისეთი, როგორიც ნაცისტების მოძრაობა იყო. როგორც ჩანს, ამ შეკითხვაზე რადბრუხმა პასუხი ნაცისტების რეჟიმის დროს საზღვარგარეთ ლექციის ჩატარების მიზნით ყოფნისას – სწორედ იმ პერიოდში, როდესაც იგი

ჰაიდელბერგის კათედრიდან გაათვისუფლეს – გასცა.²⁹ აქ მან, საკუთარი რელატივისტური ფილოსოფიისადმი ერთგულების ხელახლა დადასტურების ნიშნად, აღნიშნა:

[დ]ემოკრატიას ნებისმიერი რამის გაკეთება ძალუძს – საკუთარი თავის გაუქმების გარდა. რელატივიზმს ნებისმიერი შეხედულების მიმართ შეუძლია მიმღებლობის გამოჩენა, გარდა იმ შეხედულებისა, რომელიც აბსოლუტურ ბატონობას იბეგებს თავისად. ...როდესაც მოსაზრებას აბსოლუტური ნამდვილობის პრეტენზია აქვს და ამ მიზეზის მეოხებით, საკუთარ თავს უფლებამოსილად მიიჩნევს, ხელთ ეპყრას ან პირიქით, უარი განაცხადოს ამაზე უმრავლესობის მოსაზრებათა მხედველობაში მიღების გარეშე, მასთან ბრძოლა საკუთარი იარაღითვეა საჭირო, არა მხოლოდ იდეებისა თუ დისკუსიების, არამედ სახელმწიფო ძალაუფლების მეშვეობითაც. რელატივიზმი ზოგადი შემწყნარებლობაა – მაგრამ არასოდეს შემწყნარებლობა შეუწყნარებლის მიმართ.

ეს ფილოსოფია – რომელიც თავად რადბრუხს ცხადად არც მანამდე გამოუთქვამს – ვაიმარის რესპუბლიკის მიერ რომ ყოფილიყო გამოყენებული, იგი ნამდვილად აკრძალავდა არა ნაციისტურ პარტიას, როგორც ასეთი, არამედ, ისეთ მილიტარისტულ მოძრაობებს, როგორებიც **SS** და **SA** იყო.

ეს გაკვეთილი, სულ მცირე, ბონის რესპუბლიკამ გაითვალისწინა, სადაც საკონსტიტუციო სასამართლოს მიეცა უფლებამოსილება აეკრძალა ის „პარტიები, რომლებიც მათი მიზნებით ან მათი მიმდევრებისა და მხარდამჭერების მოქმედებებით, შეეცდებოდნენ თავისუფალი დემოკრატიული წყობისათვის ზიანის მიყენებას ან მის გაუქმებას ან სხვაგვარად საფრთხის ქვეშ ჩაყენებდნენ ფედერაციული რესპუბლიკის არსებობას“³⁰. ამ

²⁹ RADBRUCH, Der Relativismus in der Rechtsphilosophie in DEM MENSCH RECHT 86 (1957).

³⁰ GRUNDGESETZ FUER DIE BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND art. 21 §2.

ჩანანერის იმპლემენტირებით, რამდენიმე წლის წინ, საკონსტიტუციო სასამართლომ ნეონაციისტური პარტია აკრძალა.

ეს იგივე ლექცია – რაც, როგორც ჩანს, რატომღაც, უცნაურად იქნა მკვლევართა მიერ უგულვებელყოფილი რადბრუხის ინტელექტუალურ ევოლუციაზე დისკუსიათა მიმდინარეობისას – კიდევ იძლევა სხვა მინიშნებებს რადბრუხის ადრეულ ეჭვებზე სამართლის მისეული ფილოსოფიის ადეკვატურობასთან დაკავშირებით, ღირებულებათა ტოტალური გარყვნისა და დამახინჯების ნებისმიერი ჟამისას, ისეთს, როგორიც მის ქვეყანაში იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ლექცია ხელახლა ადასტურებს რელატივიზმის ფილოსოფიას, იგი ვერ ითმენს და იმის დადასტურებისაკენ მიილტვის, რომ აღნიშნული „ძლიერი, და შესაძლოა, აგრესიული რწმენაცაა“. ლექცია ხელახლა უსვამს ხაზს პოზიტივიზმის აუცილებლობას, თუმცაღა, შემდგომ გრძელდება, და იმასაც დასძენს, რომ იგი ლიბერალიზმს, ძალაუფლებათა გამიჯვნასა და სოციალიზმს მოითხოვს. ეს რელატივიზმი – მოითხოვს რა ლიბერალურ დემოკრატიას, ე.ი. შემწყნარებლობას – სარწმუნო და დამაჯერებელია იმ მიზეზთა და იმ შეზღუდვათა გათვალისწინებით, რაზეც ახლახანს მივუთითეთ. მაგრამ, იმის მტკიცებისას, რომ რელატივიზმი გზას სოციალიზმამდე იკვალავს, რადბრუხი, თეორიული არგუმენტებიდან სოციოლოგიურ და პოლიტიკურ არგუმენტებზე გადადის. „იდეათა შედარებისას, გაიმარჯვებს ის, რომელსაც, სოციალური ძალა, იქნება ეს კაპიტალი თუ მასები, საკუთარ მაცდურ სიძლიერეს უწილადებს. იდეის თანდაყოლილი იდეოლოგიური ძალის გათავისუფლება, ნახტომი აუცილებლობიდან თავისუფლებაზე, – არის სოციალიზმი.“ აქ, როგორც ჩანს, რწმენისა და დაუმორჩილებლობის გამოხატულება რაციონალური აზროვნებითაა ჩანაცვლებული.

სწორედ რადბრუხის ომის შემდგომი მოკლე და ფრაგმენტული შრომების გამო წარმოიშვა უამრავი დისკუსია, რომელთა მოცულობაც ბევრად აღემატებოდა თავად ნაშრომთა ზომას. ამ ოთხი, მოვლენებით დატვირთული წლის განმავლობაში, მაშინ როდესაც რადბრუხი საკუთარ თანამდებობას დაუბრუნდა და როგორც მორალურად, ისე ფაქტობრივად, დასავლეთ გერმანიის

სამართლის ლექტორებს შორის წამყვანი პროფესორის ადგილი დაიკავა, მან გარკვეული გზა განვლო „უფრო მაღალი სამართლის“ დოქტრინის შეთვისებისკენ, იმგვარის, რასაც იგი ამ დრომდე მთელი განვლილი ცხოვრების განმავლობაში უარყოფდა.³¹

როგორც გერმანელს, კანტის, გოეთესა და შილერის ტრადიციათა მიმდევარს, როგორც ევროპელსა და ჰუმანიტარს, რომელიც, მართალია, გერმანიის კარგი პატრიოტი იყო, თუმცა, არასდროს – ნაციონალისტი; როგორც სოციალ-დემოკრატსა და როგორც ქრისტიანს, რადბრუხს მთელი არსებით ეზიზღებოდა ყველაფერი, რაზეც ნაციტური სისტემა იდგა. შთამომავალთა საბედნიეროდ, იგი ღრმად იყო მოხუცებული და – ალბათ, თავად ნაციტებს შორისაც ძალიან დაფასებული, რომელთაც, ჯერ კიდევ შერჩენოდათ ადამიანური ღირებულებების იოტისოდენი შეგრძნება – იმისთვის, რომ იგი დაეპატიმრებინათ. თუმცა რადბრუხი დაუყოვნებლივ გაათავისუფლეს თანამდებობიდან. ოქსფორდში³² გატარებული ერთი წელიწადი და საზღვარგარეთ ჩატარებული რამდენიმე ლექციის გარდა, მან უამრავი შემოთავაზება გაისტუმრა უარით საზღვარგარეთ არსებულ უნივერსიტეტებში საუნივერსიტეტო-აკადემიური თანამდებობების უწყვეტად დაკავებასთან დაკავშირებით. შესაბამისად, რადბრუხი თითქმის მთელი ნაციტური პერიოდისა და გერმანიაში მიმდინარე ომის მოწმე გახლდათ, და ძალზე ღრმად განიცადა ყველა იმ ადამიანურ ღირებულებათა წაბილწვა, რაც ასე ძვირფასი იყო მისთვის. ერთი პრობლემა, რომელმაც, მის გონებას მოსვენება დაუკარგა, იყო სამართლის ფილოსოფიის, მათ შორის, მისეული ვერსიის, ადეკვატურობის საკითხი, რომელიც უნდა გამკლავებოდა სამართლიანობის იმ ელემენტარულ მოთხოვნათა ნაცარტუტად ქცევას, რასაც თავად ნაციტური რეჟიმი წარმოადგენდა; მასობრივი მკვლევლობებისა

³¹ კერძოდ, იხ., მის ცნობილ ესეში: *Gesetzliches Unrecht und uebergesetzliches Recht* (1946), reprinted in *RECHTSPHILOSOPHIE*, app. 4 (4th ed. 1950, 5th ed. 1956).

³² საიდანაც შედეგად წარმოიშვა: *Der Geist des Englischen Rechts*.

თუ სხვა სისტემურ ბოროტებათა და ღირსების შემლახვე ქმედებათა ოფიციალურად განხორციელება სახელმწიფოს სახელით – და შესაბამისად, მკაცრად პოზიტივისტური განსაზღვრების თვალსაზრისით, სამართლის სახელით. ვებერის, რადბრუხისა თუ კანტოროვიჩის რელატივიზმი არასდროს ყოფილა „პოზიტივისტური“ იმ გაგებით, რომ იგი „არსსა“ და „ჯერარსს“ შორის მკაცრ გამიჯვნას იზიარებდა სამართლის ფუნქციასა და განვითარებაში. სამართლის კონცეფცია, როგორც „ღირებულებებთან დაკავშირებული სინამდვილე“, ნიშნავდა საკვანძო ღირებულებების რომელიმე მოცემული სამართლებრივი წესრიგის ფარგლებში, იმპლემენტაციის სადარაჯოზე მუდმივად დგომას და მაშასადამე, იმ მორალურ, პოლიტიკურ და სოციალურ საკითხებზე ამაღლებულ ცნობიერებასაც, რისი მოწესრიგებისკენაც სამართლებრივი სისტემა ისწრაფვის. თუმცა რელატივიზმი არ იძლევა რომელიმე კონკრეტული სამართლებრივი წესრიგის – თუნდაც ავტოკრატიულის ან არაჰუმანურის – როგორც თითქოს სამართლის თვალსაწიერიდან გაცდენილის უკუგდებისა და უგულებელყოფის შესაძლებლობას. *Rechtssicherheit* საყრდენი, როგორც სამართლის სამი საკვანძო საყრდენიდან ერთ-ერთი, რა თქმა უნდა, მხოლოდ და მხოლოდ ხელახლა ადასტურებდა ცხად ჭეშმარიტებას, რომ ორგანიზებულ საზოგადოებაში უნდა არსებობდეს კანონმდებლობა, რომელიც განსაზღვრავს და ადგენს ხელისუფლებას. მაგრამ ბევრი გერმანელი, მათ შორის, რადბრუხიც, იქამდე მივიდა, რომ დაესვათ შეკითხვა, გახდა თუ არა ძალაუფლების ღირებულება, სამართლებრივი უსაფრთხოება და მორჩილების პოსტულატი, იმდენად დომინანტური ელემენტი მეორე და მესამე რაიხის გერმანელებისთვის, რომ მათ მარტივად აღიქვეს, მარტივად მოეჩვენათ და მარტივად მიიჩნიეს ნებისმიერი იმ ბრძანების უპირობოდ შესრულება, რომელიც სახელმწიფოს უზენაესი ძალაუფლებიდან, როგორც „სამართალი“ ისე მომდინარეობდა, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ბრძანების შინაარსი მილიონობით უმწეო

ადამიანის განადგურებას ან ადამიანის ზღვის გოჭის ღონემდე დეგრადირებას ითვალისწინებდა.³³

როგორც პოლიტიკოსი, ჰუმანიტარი და სოციალური რეფორმატორი, რადბრუხი, მრავალ სხვათა მსგავსად, შეიძლება შეინანაღმდეგებოდა ყოველივეს, რასაც ნაციონალ-სოციალიზმი ემხრობოდა. მას შეეძლო ასეთი წყობის დასანგრევად ებრძოლა, მაგრამ იგი ამას მართლწესრიგის საერთოდ არარსებობად ვერ მიიჩნევდა. თუმცა, ეს ერთ მნიშვნელოვან კვალიფიკაციაზე იყო დამოკიდებული, რაზეც, ვფიქრობ, საკმარისად არ გამახვილდა ყურადღება რადბრუხის ფილოსოფიის ომის შემდგომ განხილვებში: სამართალი მოითხოვს მინიმალურ „სტრუქტურას“. უნდა არსებობდეს „წესრიგი“, ე.ი. უნდა იყოს განსაზღვრული და სტაბილური ურთიერთობა სახელმწიფო ხელისუფლების უამრავ ორგანოს შორის; ასევე, უნდა არსებობდეს სამართლებრივი ნორმების იერარქია. ამ კუთხით, რადბრუხი არ განსხვავდებოდა კელზენისა და მისი სკოლისგან და რელატივიზმის შესახებ მის ზემოთ ციტირებულ ესეში, იგი ყურადღებას ამახვილებდა და ხაზს

³³ პროფესორი ფულერი, სხვებთან ერთად, რადბრუხს ეთანხმება და გერმანიაში ნაციონალ-სოციალიზმის პროგრესს მიაწერს „პოზიტივისტური ფილოსოფიისათვის ზოგადად მიმხრობას წინარე ნაციისტურ გერმანიაში“. Fuller, სქოლიო მე-6, გვ. 657. პროფესორი ჰარტი მკაცრად უარყოფს ამ შეხედულებას. Hart, მე-5 სქოლიო, გვ. 617. თავს მოვალედ მივიჩნევ უფრო ნაკლები ბრალი მივანერო ისეთი ადამიანების ღია სამართლებრივ პოზიტივიზმს, ვიდრე ჰეგელისეულ და ნეოჰეგელისეულ ფსევდო იდეალიზმს. სწორედ ჰეგელისეული იდენტიფიცირებაა ნებისმიერი სახელმწიფოს „ნებისმიერ სახელმწიფოსთან“, როგორც ინდივიდუალური თავისუფლების რაციონალურ განსაზღვრებასთან, ასევე, გონებისა და რეალობის ჰეგელისეული იდენტიფიცირებაც, ჰეგელისეული სწავლებანი სახელმწიფო ძალაუფლების მიმართ ინდივიდის უსიტყვო და უპირობო მორჩილებაზე, რადგანაც ეს უკანასკნელი განასახიერებს „sittliche Rechtsidee“, რომელმაც მოწამლა გერმანული (და უფრო მეტად არაგერმანული) სამართლებრივი და პოლიტიკური აზროვნება. ამით ძალიან ბევრ გერმანელს საშუალება მიეცა გაეგრძელებინა „იდეალიზმის“ ქადაგება, მაშინ, როდესაც შედეგად, ხელთ სახელმწიფოს აბსოლუტური ძალაუფლების სანქციონირება შერჩათ. გასაკვირი არაა, რომ ნეოჰეგელისეული ფილოსოფია ძლევაშისილი იდეოლოგიური ინსტრუმენტი იყო ნაციისტური რეჟიმისთვის.

უსვამდა, რომ ძალაუფლებათა გამიჯვნა რელატივისტური მიდგომის საკვანძო შედეგი იყო. მაგრამ იმ შემთხვევაშიც, თუ აღნიშნული არ იქნებოდა მიღებული, განსაზღვრული ურთიერთობა მაინც თანდაყოლილია ნორმატიული წესრიგის კონცეფციაში. ამ თვალსაზრისით, ნაცისტური რეჟიმის საბოლოო ფაზები, როდესაც ჰიტლერის მიერ გაჟღერებული განცხადებები, რომლებიც მრისხანებისა და მძვინვარების პიკში იყო გაკეთებული, ნებისმიერი ფორმალური კანონის გადაწონვად ითარგმნა – რადგანაც, ყველა „კანონი“ თავად ფიურერისაგან სხივოსნდებოდა – სამართლიანადაც კი შეიძლება, თუნდაც მხოლოდ ფორმალური თვალსაზრისით, სამართლებრივი წესრიგის განადგურებად მიჩნეულიყო და ანარქიის მდგომარეობა გამოენვია. თანასწორობის არისტოტელესეული პოსტულატიდან, რომლის ინკორპორირებაც რადბრუხმა სამართლიანობის მისეულ განსაზღვრებაში მოახდინა, შესაძლებელია იმის დედუცირება, რომ „კანონი უნდა იყოს განჭვრეტადი, არ შეიძლება იგი განიმარტოს და შეფარდებულ იქნეს დღეს ასე და ხვალ ისე, ამ დროს ერთიანად, ხოლო სხვა დროს სხვანაირად“³⁴. მაგრამ რადბრუხმა თავი მოვალედ ჩათვალა, რომ კიდევ უფრო შორს წასულიყო. სამართლის მისეული დეფინიციიდან დაწყებული, ანუ როგორც წესრიგიდან, რომელიც სამართლიანობის სამსახურში ყოფნისათვის შეიქმნა, მან აღნიშნა, რომ „როდესაც წინააღმდეგობა პოზიტიურ სამართალსა და სამართლიანობას შორის აღწევს ისეთ გაუსაძლის ხარისხს, რომ კანონმა, როგორც ნაკლოვანმა სამართალმა (*unrichtiges Recht*), ქედი უნდა მოიახაროს სამართლიანობის წინაშე, პოზიტიური სამართალი უნდა დაექვემდებაროს სამართლიანობის უფრო მაღალ მოთხოვნებს“³⁵. რადბრუხს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ასეთი თეზისის სირთულეები.

მან აღიარა უამრავი ისეთი კანონის არსებობა, რომლებიც, მორალური ან ღირსეული ადამიანური სტანდარტების თვალსაზრისით, კითხვის ნიშნებს ჰბადებდა, თუმცაღა აღნიშნული ჯერ

³⁴ Gesetzliches Unrecht und uebergesetzliches Recht in RECHTS-PHILOSOPHIE 353 (5th ed. 1956).

³⁵ ტერმინი *unrichtiges Recht* შტამლერმა შეიქმნა.

კიდევ ვერ ჩაითვლებოდა სამართლებრივი ძალის არმქონედ. მან აღიარა, რომ მიჯნის მკაფიოდ გავლება შესაძლებელი არ იყო, თუმცა აღნიშნავდა, რომ „როდესაც სამართლიანობის ქმნა გამიზნულიც კი არ არის საერთოდ, როდესაც თანასწორობა, რომელიც ძვეს რა სამართლიანობის ცენტრში, პოზიტიური კანონის ფორმირების პროცესში, განზრახაა უფლებელყოფილი, კანონი არა მხოლოდ ნაკლოვანია, არამედ საერთოდ მოკლებულია სამართლებრივ ბუნებას“. კარგად აცნობიერებდა რა, რომ სათანადოდ და ჯეროვნად ამოქმედებულ კანონთა სამართლებრივი ბუნების უარყოფას სერიოზული საფრთხეების მოტანა შეეძლო, მისი გამოსავალი იმაში მდგომარეობდა, რომ კანონთა ძალადაკარგულად გამოცხადების უფლებამოსილება ან კანონმდებელს უნდა დარჩენოდა – რაც, რა თქმა უნდა, კანონის შეცვლის ცხადი და უნივერსალური პროცესია, რომელიც უკვე დიდი ხანია აღარ ექვემდებარება საჯარო განხილვას – ან ეს უფრო მაღალი ინსტანციის სასამართლოსთვის უნდა მიგვენდო. რამდენადაც ბონის კონსტიტუცია შეიცავს ადამიანის აღსრულებად უფლებებსა და სახელმწიფო უფლებამოსილებებზე აწესებს შეზღუდვებს, ეს უკანასკნელი შეთავაზება არსებითად იმპლემენტირდა გერმანიაში ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს შექმნით, რომელსაც კანონის კონსტიტუციურობის განსაზღვრისა და შეფასების ექსკლუზიური უფლებამოსილება აქვს.³⁶ რადბრუხის ფილოსოფიის მნიშვნელოვან კომენტატორთაგან ზოგიერთმა რადბრუხის აზროვნების ამ ევოლუციაში

³⁶ თუმცა ამ განცხადებასთან მიმართებით, მნიშვნელოვანი დათქმების გაკეთებაა მიზანშეწონილი ზოგიერთ გერმანულ სასამართლო გადაწყვეტილებებში გამოთქმული მოსაზრებების თვალსაზრისით, განსაკუთრებით კი გერმანიის ფედერალური უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებაში გამოთქმულ აზრთან მიმართებით (BGZ Vol. 11 App. p. 34 ff.), რომ თუნდაც ბონის კონსტიტუციის გარკვეული ჩანაწერების ძალადაკარგულად გამოცხადება შესაძლებელი მათი უფრო მაღალ, დაუნერგელ სამართლებრივ პრინციპებთან შეპირისპირებით. ამ მოსაზრების მიხედვით, მოსამართლეს „უნდა ჰქონდეს უფლებამოსილება შეამოწმოს შეესაბამება თუ არა კონსტიტუციური ნორმები კონსტიტუციის უფრო მაღალ ნორმებს ან სუპრაპოზიტიურ სამართალს“.

შეამჩნია მცირე გადანაცვლება სამართლის სამ ქვაკუთხედს შორის: სამართლიანობა, სარგებლიანობა და უსაფრთხოება.³⁷ კერძოდ, ბარატა ხაზს უსვამს იმას, რომ რადბრუხის სამართლის ფილოსოფიაში იმპლიციტური ვარაუდი იყო ის, რომ ინდივიდი სამართლებრივი წესრიგის სუბიექტია და არა უბრალო ობიექტი. არგუმენტის ეს ნაწილი შესაძლოა გავიზიაროთ. ადამიანის, როგორც არსებითად ავტონომიური ქმნილების, პოსტულატი, რომელიც გონებითაა დაჯილდოვებული, არის რადბრუხის აზროვნების *Grundnorm*. მაგრამ ამ არგუმენტთაგან არცერთს ძალუძს რადბრუხის სხვა მოწაფეთა შეხედულებათაგან საპირისპიროს დემონსტრირება, რაც, ღრმად შემეცნებით და მხარდამჭერ³⁸ შრომაში გამოითქვა, რომ სამართლიანობის მინიმალური მოთხოვნების განსაზღვრისას, მიუხედავად აღნიშნულის ელემენტარული ბუნებისა, კანონის ან წესრიგის სამართლად კვალიფიკაციისათვის, რადბრუხმა სამართლიანობის ფორმალური განსაზღვრება მიატოვა და გეზი მატერიალური განსაზღვრებისკენ აიღო. ცხადია, რომ მინიმალურ „თანასწორობაზე“ საუბრისას, რადბრუხმა ალბათ, გაუთვითცნობიერებლად, ჩათვალა განაწილებითი სამართლიანობის განსაზღვრული პრინციპი სარწმუნოდ, მაშინ, როდესაც მის ძირითად შრომაში, თანასწორობის ფორმალური როლი მიიჩნია განაწილებითი სამართლიანობის ერთადერთ საკვანძო პრინციპად, რომელიც გამოხატავს რა პოლიტიკური წესრიგის *Grundnorm*-ს. არგუმენტთა ვერანაირი კასკადი გადაფარავს იმ ფაქტს, რომ აღნიშნულში ბუნებითი სამართლის პრინციპების ჩანაცვლებაა ნაგულისხმევი, ანუ „სიკეთის“ მინიმუმი, როგორც ერთგვარი საზომი, რომლის დახმარებითაც კანონის სამართლიანობა შემოწმდება.

³⁷ იხ., კერძოდ, Baratta, Relativismus und Naturrecht im Denken Gustav Radbruch's in 45 ARCHIV FUER RECHTS - UND SOZIALPHILOSOPHIE 505. იხ., ასევე., Erik Wolf, Umbruch oder Entwicklung, ნაშრომში: Gustav Radbruch's Rechtsphilosophie, 45 ARCHIV FUER RECHTS - UND SOZIALPHILOSOPHIE 481.

³⁸ HIPPEL, GUSTAV RADBRUCH ALS RECHTSPHILOSOPHISCHER DENKER (1957).

ცხადია, რადბრუხს ნამდვილად არ სურდა ბუნებითი სამართლის ვრცელი პრინციპებით ჩაენაცვლებინა თავისი ცხოვრების უმთავრესი ნაშრომი. იგი არც იმაზე ნაკლებად გათვითცნობიერებული გახლდათ რომელიმე ასპექტში, ვიდრე მისი ღრმა და ხშირად ღირებულებათა შეურიგებელი ანტინომიით გაჟღენთილი ცხოვრების რომელიმე წინა პერიოდში იყო. პროფესორმა ფულერმა რადბრუხის დილემა შემდეგნაირად ჩამოაყალიბა:

გერმანიას უნდა აღედგინა ორივე, – როგორც კანონისადმი, ისე სამართლიანობისადმი პატივისცემა. თუმცა მათგან ვერცერთი შეძლებდა მეორის გარეშე აღდგომას, რამეთუ მტანჯველი ანტინომიები ხედებოდა გზად ორივე მათგანის ერთდროულად აღდგენის მცდელობებს, და ყოველივე ამას რადბრუხი ძალიან კარგად ხედავდა. არსებითად, რადბრუხი დილემას აღიქვამდა, ერთი მხრივ, წესრიგის მოთხოვნების დაკმაყოფილებად, ხოლო მეორე მხრივ, კარგი წესრიგის მოთხოვნების დაკმაყოფილებად. რა საკვირველია, არანაირი ქმედითი ფორმულის გამოყვანაა შესაძლებელი პრობლემის ამგვარი ფრაზირებიდან. თუმცა, სამართლებრივი პოზიტივიზმისგან განსხვავებით, იგი როდი წარმოგვიდგება ურთიერთსაწინააღმდეგო მოთხოვნებით, რომელთაც სიცოცხლის არანაირი საერთო ნიშან-წყალი სცხიათ, და რომლებიც საკუთარ წინააღმდეგობებს უბრალოდ სიცარიელეში ააშკარავენ.³⁹

ორივემ, როგორც ფულერმა, ისე ჰარტმა, მათ ახლანდელ პაექრობაში,⁴⁰ ფონ ჰიპელის მსგავსად, დაუშვეს, რომ რადბრუხის აზროვნებაში გარკვეული ტრანსფორმაცია მოხდა. ისინი კამათობენ იმ სიტუაციაზე, რომელიც უამრავ, ომის შემდგომ გერმანულ გადანყვეტილებაშია მოტანილი და გადანყვეტილი, რაც, თავის მხრივ, რადბრუხმაც განიხილა. ტიპურ შემთხვევაში, ქმრის მოღალატე, გამცემი ცოლები თავიანთი საქციელის გასა-

³⁹ Fuller, Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart, 71 HARV. L. REV. 636, 657 (1958).

⁴⁰ იხ., მე-5 და მე-6 სქოლიო.

მართლებლად ომის დროინდელ ნაცისტურ კანონზე უთითებდნენ, რომლებიც მათ აძლევდა უფლებას და შესაძლოა, ავალდებულებდა კიდევ ისეთი გამონათქვამებისა და მოსაზრებების შესახებ ინფორმაციის მიწოდებას სახელმწიფოსთვის, რაც ამ უკანასკნელისთვის, ე.ი. მტრული ნაცისტური რეჟიმისთვის, მტრულად აღიქმებოდა, ანუ შეეტყობინებინათ სპეციალური ტრიბუნალისთვის იმ დამამცირებელი აღნიშვნების შესახებ, რაც ჰიტლერის საწინააღმდეგოდ საკუთარი ქმრის მიერ იქნებოდა გამოთქმული, როდესაც იგი საკუთარ სახლში, საკუთარ ოთხ კედელში ფრონტის ხაზიდან დროებით გათავისუფლების შემდეგ დაბრუნდებოდა. ცოლი დაჟინებით ითხოვდა ინფორმაციის მიწოდებას, მიუხედავად იმისა, რომ საქმის განმხილველი მოსამართლე აფრთხილებდა კიდევ, რომ მას იმის ვალდებულება არ ეკისრებოდა, რომ მტკიცებულება ფიცის ქვეშ წარედგინა, ხოლო თუ ამას მაინც იზამდა, მის მეუღლეს სიკვდილით დასჯის საფრთხის წინაშე დააყენებდა, ხოლო ფიცის დადების გარეშე, მოწმის დაკითხვის დროს მოპოვებული მტკიცებულება, დიდი ალბათობით, არ ატარებდა ჯეროვან მტკიცებით ძალას, ქმარი სასიკვდილოდ რომ გაენირა. ცოლის დაჟინებული მოთხოვნის შედეგად, ქმარი დააპატიმრეს.

ომის შემდეგ ცოლი, ბერის მსგავსად, რომლებიც მსგავსად მოქმედებდნენ, დამნაშავედ ცნეს თავისუფლების უკანონოდ აღკვეთის მუხლით, მაგრამ არა კანონის ძალადაკარგულად გამოცხადების საფუძვლით, არამედ მის მიერ არჩევანის თავისუფლების ასე განხორციელების გამო, იმ კერძო გამოთქმასთან თუ გამოხატულებასთან დაკავშირებით, რის შესახებაც, ამ უკანასკნელმა იცოდა, რომ ეს თავის ქმარს ან თავისუფლების აღკვეთამდე ან კიდევ სიკვდილით დასჯამდე მიიყვანდა. უფრო ფართო პრობლემა, რომელიც ზოგადად აღწერა რადბრუხმა, ხოლო პროფესორმა ჰარტმა და პროფესორმა ფულერმა განიხილეს, პირდაპირ, ერთმნიშვნელოვნად არაა დამოკიდებული შეკითხვაზე – შესაძლებელი იყო თუ არა ნაცისტური კანონის უკუძალის პრინციპით სამართლებრივი ძალის არ მქონედ გამოცხადება იმ საფუძვლით, რომ მორალის ფუნდამენტურ

სტანდარტებს ეწინააღმდეგებოდა.⁴¹ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ცოლს შეტყობინების რაიმე ვალდებულება არ ეკისრებოდა – რამდენადაც, აღნიშნული ცხადი იყო საქმის მიხედვით – ან არ ჰქონდა არჩევანის ეფექტურად განხორციელების შესაძლებლობა, საკუთარი სურვილისამებრ მიეწოდებინა ან უარი განეცხადებინა ასეთი ინფორმაციის მიწოდებაზე, ხოლო, სისხლისსამართლებრივი დევნის განხორციელება კი შესაძლებელი იყო მის მიერ განხორციელებული ქმედების ლეგიტიმაციის კანონისადმი დაქვემდებარებით, რამეთუ აღნიშნული უფრო მაღალ მორალურ მოვალეობას უკავშირდებოდა. წინამდებარე შემთხვევაში, მორალური გადაწყვეტილების მიღება რთული არ არის – თუმცა კიდევ ერთხელ პოსტ-ნაცისტური და არა ნაცისტური ფილოსოფიის თვალსაზრისით. გადაწყვეტილების მიღება ერთობ რთული და მეტად სევდიანია ისეთ სიტუაციებში, რაც განხილულ იქნა და გადაწყდა ისეთ საქმეებზე, როგორც ე.წ. *სამართლიანობის*⁴² საქმე იყო. ეს საქმე ორივე, როგორც ტიპური, ისე უფრო რთულიცაა, იმ ნაცისტ ლიდერთა საქმეებზე, რომლებიც ნიურნბერგში დამნაშავედ ცნეს არა როგორც ნაცისტური რეჟიმის აგენტები, არამედ, როგორც მის პერსონიფიკაციად, ან მეორე მხრივ, ინფორმატორი ცოლების საქმეები, რომლებიც კანონს ქმრების თავიდან მოსაშორებლად იყენებდნენ, რათა ღალატი და სხვა მამაკაცთან ურთიერთობის დაჭერა შეძლებოდათ. *სამართლი-*

⁴¹ ამ საკითხის ირგვლივ, იმ შეკითხვაზე, – იქნებოდა თუ არა ომის შემდგომი კანონებისათვის საგამონაკლისო წესით უკუძალისმიერი კანონიერების მინიჭება თეორიულად უპირატესი, თუ ღიად უნდა შეგვეფარდებინა „უფრო მაღალი სამართალი“, მოვალეობა, რომელიც კანონისადმი მორჩილების ნორმალურ მოვალეობაზე, უპირატესია, შედარებით, ნაკლებად მნიშვნელოვნად მეჩვენება. ნებისმიერ შემთხვევაში, აღნიშნული სამართლებრივ რეგულაციას მოითხოვს, ახალი მორალური და სამართლებრივი სტანდარტებით, ძველი რომ ჩაანაცვლო. ღირებულებათა ინტერპრეტაცია ნებისმიერ შემთხვევაში იქნება, კანონის უკუძალაზე მსჯელობის პრიზმაში ან იმ მოვალეობის ხელახლა ინტერპრეტირებისას, სადაც უნდა გარკვეულიყო, უნდა დამორჩილებოდა თუ არა პირი შესაბამის პოზიტიურ კანონებს.

⁴² TRIALS OF WAR CRIMINALS (before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law) No. 10 (1951).

ანობის საქმეში, მაღალი თანამდებობის სამოქალაქო მოსამსახურეები, მოსამართლეები და პროკურორები დამნაშავედ ცნეს ნიურნბერგის ქარტიაში ჩამოთვლილი სხვადასხვა დანაშაულიდან ერთ-ერთის ჩადენაში, არაჰუმანურ დეკრეტებში მონაწილეობის გამო (როგორცაა, მაგ. ცნობილი დეკრეტი *Nacht u.T.d Nebel*), ან სპეციალური სასამართლოების მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილებებისთვის – მათი ჩვეულებრივი მოვალეობების შესრულების გამო. საკითხავია, ზუსტად რომელ მომენტში დაუკავშირდა ამ ადამიანთა ოფიციალური მოვალეობები, შეესრულებინათ მათთვის დაკისრებული კონკრეტული დავალებები, ჰუმანურობის უფრო მაღალ მოვალეობას? ამ ადამიანთაგან ზოგიერთი ნაცისტი იყო თავისი სისხლითა და ხორცით, სხვები – კარიერისტები, ხოლო დანარჩენებმა, ისევე როგორც კაცებისა და ქალების უდიდესმა უმრავლესობამ, უბრალოდ უმცირესი წინააღმდეგობის შემცველი გზებისკენ აიღო გეზი. უცნაურია, რომ ამ საქმემ, დისკუსიების გამართვის თვალსაზრისით, ვერ დაიმსახურა დიდი ყურადღება იურიდიულ ლიტერატურაში.⁴³ არაფერი ისე ნათლად არ გამოხატავს და ხაზს არ უსვამს იმ მორალურ დილემას, რის წინაშეც იდგა რადბრუხი და ასე ძლიერ აწუხებდა მას. ეჭვგარეშეა, რომ მას უფრო დიდხანს რომ ეცოცხლა, ამ პრობლემას მისთვის დამახასიათებელი სიმამაცითა და სიცხადით განიხილავდა. თუმცა ვერ გავიგებთ, სად გაავლებდა რადბრუხი საზღვარს მორჩილებას, ძალაუფლებასა და უფრო მაღალ მორალურ მოვალეობას შორის. არავინ იყო რადბრუხზე უკეთ გათვით-ცნობიერებული უმაღლეს სტანდარტებს შორის არსებული სხვაობის შესახებ, რომელიც, თავისუფლების აღკვეთის, წამების ან სიკვდილის რისკის შემხედვარე, ძალიან ცოტას თუ აიძულებს, აჯანყების „მორალურ ვალდებულებაში“ თავის შეყოფას და ისიც კარგად ესმოდა რადბრუხს, რომ „სამართლებრივი ვალდებულება“

⁴³ იხ., სამართლიანობის საქმის ჩემეული მიმოხილვა ნაშრომში: 67 HARV. L. REV. 1284 (1954); შემდგომ მისი სტატია: *Ueborgesetzliche Rechtsgrundsatzteuend die Loesung von Rechtsproblemen*, 41 ARCHIV FUER RECHTS - UND SOZIALPHILOSOPHIE 348, 364 (1955); და LEGAL THEORY (4th ed. 1960).

საშუალოსტატიკური (ე.ი. „გონიერი“) ადამიანის შესაძლებლობათა მიხედვით უნდა ყოფილიყო განსაზღვრული.

შესაბამისად, რადბრუხის ნაშრომი კითხვის ნიშნით სრულდება. თუმცა კითხვის ნიშანი მხოლოდ რადბრუხის თეორიული პოზიციის საბოლოო ფორმულირებას ეხება, უსაფრთხოებისა და სამართლიანობის ღირებულებებს შორის არსებული მუდმივი ნინაალმდეგობის პრიზმაში.⁴⁴

არ არსებობს არანაირი ბზარი რადბრუხის პიროვნებას, სამართლისა და ცხოვრების პრობლემათა მიმართ მის მიდგომაში. მისი ცხოვრება, ისევე როგორც მისი შრომები, ჰუმანიზმის უშრეტი ბრძოლის დემონსტრაციაა. რადბრუხი არც საკუთარი თავით და არც მისი თეორიული ფორმულირებებით ყოფილა ოდესმე კმაყოფილი. სწორედ ამაში ძევს მისი, როგორც ადამიანისა და მისი შრომების სიცოცხლისუნარიანობა და კეთილშობილება. არც რადბრუხს და არც სხვა ვინმეს შეეძლო ან შეუძლია ცხოვრებისეულ ანტინომიათა გადაჭრა და მისი ხედვა, ჭეშმარიტად, არა რაიმე „წინასწარ განსაზღვრული ჰარმონიის“ მსგავსს, არამედ რაღაც მშფოთვარე კოსმოსს წააგავდა, რომლის სილამაზე და ბრწყინვალეობა სიცოცხლის დაუსრულებელ კონფლიქტებს შორის არსებული გაურკვეველი წონასწორობიდან მომდინარეობს. არ ვიცი, თუ არსებობს რომელიმე სხვა წიგნი სამართლის ლიტერატურაში, რომელმაც ასე სევდიანად, ასეთი სისათუთით, სასოებით, რუდუნებითა და სილამაზით გარდასახა სიცოცხლის გარდაუვალი ანტინომიები სამართლებრივ ღირებულებებში, როგორც ეს რადბრუხის *Rechtsphilosophie*-მ შეძლო.

⁴⁴ ავტორის მოსაზრებით, ჯერ არავის უპოვია, და დიდი ალბათობით ვერც შეძლებს ისეთი გამოსავლის პოვნას, რომელიც უამრავ კონფლიქტურ ღირებულებათაგან ერთერთს არ შეწირავს მსხვერპლად. იხ., ზემოხსენებული სტატია ნაშრომ ARHIV FUER RECHTS- UND SOZIALPHILOSOPHIE, და LEGAL THEORY (4th ed. 1960)